

ШЫН

№ 69
(19502)

2021 чылдың
сентябрь 15
среда

Хүннүн үнери — 05:59
Ажары — 18:49
Хүн дурту — 12:50

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өрттээ хостуг 12+

Ылаптыг ажил-херек

1,5 МИЛЛИАРД АКШАНЫ ЧӨПТҮГ ҮЛЭЭН, ШЫН ЧАРААН

Тыва Республика 17 кожууннар-дан болгаш 2 республика чергелиг хоорайлардан (Кызыл, Ак-Довурак) тургустунган. Кызыл хоорай республиканың найысылалы болганда, хоойлу езугаар тускай эрге-байдалдыг.

Хөй национал чоннуг Тыва Республиканы найыралдыг, хөй ажи-төлдүг өг-бүлө-биле деңнээр болза, республика бюджетин ол өг-бүлелерниң бюджетибиле база деңнеп болур.

Найыралдыг, хөй ажи-төлдүг өг-бүлениң ажи-төлү ада-иезинге шупту деңге эргим болгаш үнелиг болуру ышкыш, республиканы уштап-баштап чоруур эрге-чагырганың (Чазактың болгаш парламентиниң) кичээнгеи шупту кожууннарже, хоорайларже, сумуларже, суурларже деңге угланган турар ужурлуг.

Тыва Республиканың Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыгның Тывага

дуза кылдыр бо чылдың федералдыг бюджетинде көрдүнгөн субвенция, дотация, адыр аайы-биле федералдыг программалар таварыштыр акшаландырышкыннардан аңгыда, республикага ооң кырындан немей 1,5 миллиард рубль акшаландырышкынны үндүрүп бээрин чедип алганы улуг чедишкин болган.

Россияның Президентизи Владимир Путинниң, федералдыг Чазактың, Россияның Маадыры болгаш камгалап сайыды Сергей Шойгунун деткимчезибиле федералдыг бюджеттен немелде дуза болур 1,5 миллиард түңнүг акшаландырышкынны алган.

Владислав Ховалыг кыска үе дургузунда бүгү Тываның шупту кожуун, хоорайларына чедип, ында чоннун ажил-амыдыралын боду амы-хууда көргөн, чоннун дилеглерин, чагыг-сөзүн дыңнап, хүлээп алган.

Ол ышкыш экономиканың болгаш социал адырның чер-черлерде байдалын

хынап, ол-ла дораан шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны сонгаарлатпайн дарый үзе шиитпирлеп турганын билер бис.

Үлетпүр, энергетика, коммунал ажил-агый бүдүрүлгелеринден эгелээш, көдээ ажил-агый, тудуг-суур, өөредилге черлери, эмнелгелер, культура, спорт одаглары дээш-ле Владислав Товарищтайовичиниң барбаан, четпээн чери чок деп болур.

Ырак-узак кожууннар — Тожуда, Мөңгүн-Тайгада, Тере-Хөлде чоннун ажил-амыдыралы-биле В. Ховалыг база таныжып четкен. Чамдык, чоок-кавы кожууннар хамаанчок, база-ла ыраккы Бай-Тайгага безин мурнунда барып чорааш, берген даалгаларының күүселдезин хынап, катап база чедип чораан.

Бүгү Тываны эргип турар аразында республиканың бирги удуртукчузу Тываның хүн бүрүнүн болгаш келир үениң федералдыг деңнелге шиитпирлээр айтырыгларын чугаалажып, Москва хоорайже сургакчылап четтигип турарын көргөш, бо кижиге, ажи-биле чугаалаарга, «канчап четтигип турар дарга боор?» деп кайгап ханмас...

Хөй ажи-төлдүг үлегерлиг ада кижиге өг-бүлениң, ажи-төлүнүн хереглелдерин шуптузун ыяк билири ышкыш, республиканың Баштыңы база ындыг — шупту кожууннарның, хоорайларның, сумуларның, суурларның, экономиканың болгаш социал адырның байдалын дөгерезин сайгарып, билип олурар ужурлуг.

Мындыг деңнелгени кылып оргаш көөр болза, Владислав Ховалыгны, ол, хөй ажи-төлдүг үлегерлиг ада-биле демейлештирип болур дээр мен. Ооң херечизи — федералдыг бюджеттен Тывага немелде дуза кылдыр Владислав Товарищтайовичиниң камгалап эккелгени 1 миллиард 500 сая акшаны канчаар чөптүг үлөп, шын чарып турары болур.

(Уланчызы 3-кү арында).

Кыска медээлер

БАШКЫЛАРНЫҢ ШАЛЫҢЫН 40 ХУУ ӨСТҮРГЕН

Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг башкыларның август чөвүлел хуралына, 18 шак кичээлдиг башкы эвээш дизе 24,5 муң рубль акшаны алыр кылдыр күш-ажыл телевиденин системазын сайзыраңгайжыдар ажилды катап эгелээрин өөредилге яамызынга дааскан турган. Ведомствонун удуртукчузы шалың оклады 5600 рубль турганындан ийи катап өстүрүп, 12900 рубль чедирер дээн чаа система дүрүмүнүн телевиделин таныштырган.

ГРИППКЕ УДУР ТАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Росхереглелхайгааралдың регион эргелелиниң дыңнатканы болза, чурттагы чоннун 60 хуузу азы 196 400 кижини, ооң иштинде 94 368 уругну, 1459 иштиг херээженни гриппке удур тарыыр.

Бюджеттен акшаландырган тарылганы кадык камгалап, өөредилге, социал адырның ажилдакчылары, студентилер, шеригже кыйгырткан оолдар, хоочураан аарыг кижилер база 60 хардан өрү назылыг хоочуннарга салыр.

ОРУКТАРНЫ СЕПТЕП ЧААРТЫР

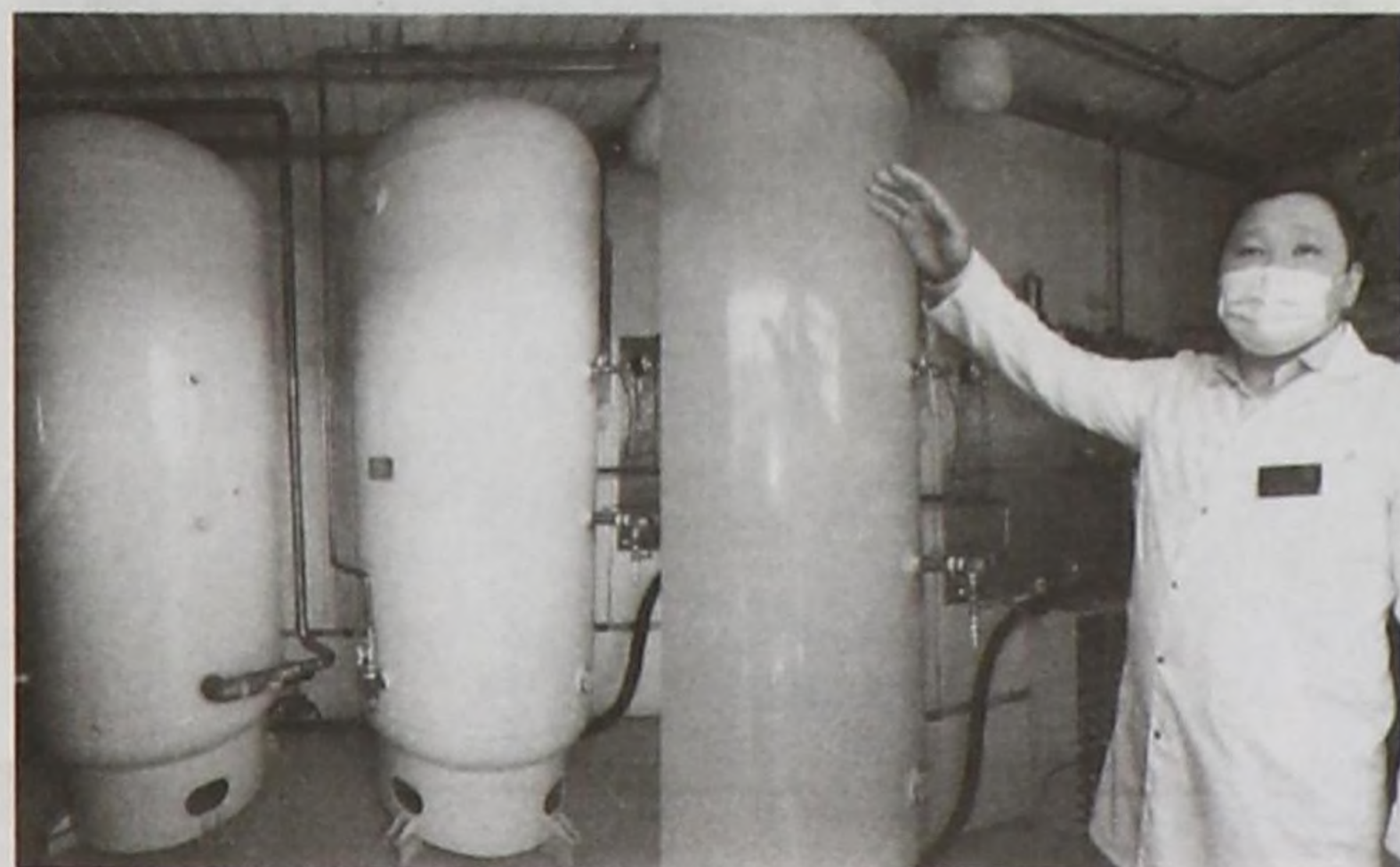
Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыгның дилээни-биле, федералдыг бюджеттен Тывага келген немелде акша-хөреңги-биле тус черлерниң 50 хире км оруктарын септеп, үш көвүргүнү база түр үениң ийи кежиин тудар.

Хоорайжиткан суур Каа-Хем, Шагаан-Арыг, Каа-Хем, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Бай-Тайга, Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик, Би-Хем кожууннарның суурларында оруктар септеттинип чаарттынар.

Ак-Эрик, Бажың-Алаак, Мугур-Аксы суурларже кирер оруктарда көвүргүлери чаартып эгелээр. Арыскан база Владимировка суурларже түр үениң ийи көвүрүүн тудар.

ТЫВА ХОЙ ЭЪДИНИҢ ФЕСТИВАЛЫ

Сентябрьның 22-23 хуннеринде Кызылга аъш-чем кылырының «Тыва хой эъдиниң фестивалы» онлайн-мөөрей болуп эртер. Хөй-ниити чемнелгезинде ажилдап чоруур сайгарлыкчылардан фестивалга киржир чагыгларны сентябрь 20-ге чедир хүлээр. Мөөрейниң киржикчилери жюриның шииткелинче, хой эъдинден кылган онзагай чаагай чемнерин белеткеп таныштырар. Чем кылыр мөөрейниң шаннал фондузу 100 муң рубль. Мөөрейге киржир чагыгларны 2021 чылдың сентябрь 20-де 9.00 шактан 18.00 шакка чедир дараазында адреске хүлээп алыр: Кызыл хоорай, Эки турачылар кудумчузу, б. 18, Улусчу банк, 2-ги каът, «Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорукту деткир фонд» микроэлли компаниязы, тайылбыр алыр телефон: 8(39422) 3-62-02, e-mail: bsf-tuva@mail.ru. Киржикчилер тарылгалар сертификатын база эмчи дептерин ап алыр.

Эрткен дыштаныр хуннерде ТР-нің Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг Тываның барыын кожууннарынче ажил-агыйжы сургакчылаашкынны кылган.

Бир-ле дугаарында Бай-Тайга кожууннун Хемчик сумузунун көдээ Культура бажыңының капиталдыг септелгезин барып көргөн. Ук культура одаан дөртөн чыл бурунгаар, совет үеде, дөрт ханазын тудуп каан турган. 90 чылдарның эде-тургустунушкунунун соонда, 2021 чылга чедир ук тудуг ээн турган. Бо 2021 чылдың март айда көдээ суурнун культура одаан «Культура» национал төлөвилелдин акшаландырышкыны-биле тудуп эгелзэн.

ТР-нің культура сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Виктор Чигжит:

— Бо чылын «Культура» национал төлөвилелдин ачызында чеди Культура бажыңын республиканың аңгы-аңгы суурларында кылып турар бис. Оларның бирээзи бо көрүп турарывыс Хемчик сумузунун Культура бажыңы-дыр. Тудугже 10 сая рубль чарыгдаттыган. Сценага кедер хептер болгаш өске-даа дериг-херекселдерни шуптузун ол акша-биле садары көрдүнгөн. Октябрь 10 үезинде байырлыг ажыдышкынын эрттирер бис — деп чугаалады.

В. Ховалыг тудугну долгандыр эргип көргөш, чедер-четпес чүүлдерин шүгүмчүлзэн. Одалга системазын, котельнаязын, хөмүр болгаш ыяш шыгаар кажааларын дээш шуптузун кичээнге алган. Хемчик сумузунда ниитизи-биле 1090 кижичурттап турар. Сөөлгү чылдарда сумунун чурттакчы чонунун саны өзүп эгелзэн. Ооң мурнунда турган культура одаа аварийлиг байдалда, ажылгаладан үнгөн деп болур.

Эрес Хертек, Саян Салчак алышкыларның бүдүрүлгезин оларның дилээ-биле В. Ховалыг барып көргөн. Көдээ суурларда ажилчын олуттар чок. Ынчалза-даа алышкылар сула салдынып, анаа олурбайн, шаандагы үениң октаттыган гаражында бүдүрүлгө черин ажыдып, блоктар кылып эгелзэн. Тудугга ажыглаар блоктар кылыры амгы үениң негелдезинге дүжүп, херепелдиг бараан болуп турары магат чок. Олар чагыг езугаар ажилдап турар. Ынчалза-даа сөөлгү каш хонуктарда бүдүрүкчүлөргө ажылы турупкан. Чагыг кириген хереплекчилер манаашкында. Чүгө дээрже электри энергия

чери эрги гаражтын электри четкизин үзе кескен. Кандыг-даа ажылды эгелзээрге, бергелер, шаптаразыннар турар. Бо алышкыларны дүвүредип турар айтырыг дээрже, эрги гараж чаашкын чаарга, дамдылай бээр. Ынчангаш серизин кылып күш четпейн турар. Материал бар болза, олар боттары кылып албайн канчаар. Алышкыларның күзелин, дилзэн В. Ховалыг улуг кичээнге-биле дыңнааш, тудуг адырының удуртукчуларынга дуза кадар дугайында даалганы берген.

Саян биле Эрес бо ажылындан аңгыда, ыяштан чазаныр, демирден дарганнаар ажилдарны база кылып турар. Амгы үеде оларның ажылы электри четкизин үзе кескени-биле турупканы хомуданчыг.

Республиканың удуртукчузу тараа тарып, ооң-биле амыдырап турар хууда сайгарлыкчыларга база четкен. Ажаап алган дүжүдүн каяа, канчаар, кандыг аргалар-биле садып-саарып алырын айтырып, сонуургааш, чогуур арга-сүмелерин берген.

Хемчик суурнун уруглар садының тудуу колдуу адакталган. Ынчалза-даа чедер-четпестер ам-даа бар. Чижээлээрге, уруглар ойнаар өрээлде жик дег улуг соңга бары В. Ховалыгны кайгаткан. Ынчангаш ол ажылды хүлээнип алган тудуг организациязын болгаш тус черниң даргаларын чемелзэн. Тываның соок кыжына шак ыңдыг улуг соңгалар таарышпас, соок болур дээрзин ол демдеглээш, ук айтырыгны эде көөрүн сагындырган. Оон ыңай, ногаажыдылга айтырыы ам-даа доозулбаан. Чедер-четпестерин чедир болгаш, Росхерепелхайгааралдың чепшээрелин алган соонда, уругларны хүлээп эгелей бээринге уруглар сады белен.

Шуптузу чугула

ЧЕДЕР-ЧЕТПЕСТЕРНИ ШҮГҮМЧҮЛЗЭН

Ак-Довурак хоорайның 2 дугаар ортумак школазы ажиттынгандан бээр таптыг-ла 60 чыл болган. Юбилейлиг чылында школа капиталдыг септелге кылырын шиитпирлзэн. Амгы үеде ажил кидин түлүк чоруп турар. В. Ховалыг тудугжулардан чүү кылдынганын, ам кандыг ажилдар артканын айтырган. Школаның ханаларын кылгаш, одалга системазын, электри четкизин бүрүнү-биле чаарткан. Ниитизи-биле ажил план езугаар чоруп турар. Капиталдыг септелгени хүлээнип алган тудугжулар дугурушкан төлөвириниң амдызында 30 хуузу алган. Септелге чогуур үе-шаанда дооступ, школа ажылгалче кире бээр дээрзинге идегел бар.

Республиканың удуртукчузу бо чылдың чай эгезинде Барыын-Хемчик кожуунга ажил-агыйжы сургакчылаашкын үезинде хынап чорааны организацияларга база катап четкен. Ол дээрже ЧЭТ (Чылыг энергетиктиг төп) болгаш Кызыл-Мажалыктын 2 дугаар школазы-дыр.

Ынчан ЧЭТ-тин ажилдакчылары-биле ужурашкаш, изиг, соок суг айтыры болгаш чыгы берген өрелер дугайында база септелге айтырын чугаалашкан турган. Ажилдап турар черин 20 чыл бурунгаар септзэн ояар кандыг-даа септелге ажылы кылдынмаанын, акшаландырышкын чогуун, соңгалары эрги шагның, ыштыг кара апарган, хат-шуурган болу бээрже, соңгалар аңдарлы бербезин дээш, ону тудуп алгаш турарын, ажил соонда чана бергеш, чунар суг чок апаарын, ЧЭТ-тин девискээринде кандыг-даа чырык чогуун, таңныылдарга, карак-дешпе караңгы девискээрже ажилдаарының бергезин ажилдакчылар ынчан чугаалаан турган. Бо удаада В.Ховалыг ук организацияны хынап четкен. Ынчангы чедер-четпестер бичиилеп шиитпирлеттинип, бурунгаар базымнары кылып турарын ол көргөн.

ТР-нің одалга болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Роман Кажин-оол:

— Ак-Довурак хоорайда бо ЧЭТ ниитизи-биле 12 муң хереплекчини чылыг-биле хандырып турар. 46 хөй квартиралыг чуртталга бажыңнары болгаш школалар, уруглар садтары дзэн ышкаш социал албан черлери

ынаар кирип турар. Сентябрь 15-те одалга сезону эгелзээр. Ынчангаш келир неделяда хөмүр-дашты сөөртүп эгелей бээр. Ниитизи-биле алырга, ажил-агый эки чоруп турар. Амдызында кандыг-даа шаптаразыннар, бергелер чок — деп дыңнаткан.

Кызыл-Мажалыктын 2 дугаар школазының тудуун В. Ховалыг база катап барып көргөн. Ук школаның тудуг ажилдары адакталып турар-даа болза, одалга сезонунга чедир чагыдып каан котелдарның келирин ажылды хүлээп алган бүдүрүкчү манап турар. Ол бүгүнү эчизинге чедир кылган соонда, школа ажылгалче кирер дээрзинге идегел бар.

Чүгө тудуглар хынаары-биле ажил-агыйжы сургакчылаашкын доозулбаан. В. Ховалыг Барыын-Хемчик кожууннун уругларның амгы үениң төп библиотеказының байырлыг ажыдышкынынга кызыл кожаа кезер езулалга база киришкен.

Үнүүшкүн соонда социал четкиде бодунун арынынга В. Ховалыг мынчаар демдеглзэн:

— Майда ыдыктыг Бай-Тайгага мөгөөр дээш чордум. Ынчан берип кааным даалгалар кандыг байдалда күүсеттинип турар эвес дээш ам база катап барып чордум. Акша-шалың, одалга сезону, хөмүр-даш өртзэ, бок аштаар техниканың чогу, школа, уруглар сады, культура одагалары, социал тудугларның капиталдыг септелгези дзэн ышкаш амыдыралчы айтырыглар ниитилелди дүвүредип турар.

Кайда-даа бурунгаар шимчээшкinner бары мени өөрттү: тараа тарып, тудуг материалдары бүдүрүп, школалар болгаш уруглар садтарын, көдээ культура одагаларын септеп турар. Көдээде амыдырал хайнып турары-дыр. Ынчалза-даа дески чүве чок. Орук ара Барыын-Хемчик кожууннун ажил-ишчи чонунун амыдыралын база сонуургап көрдүм. Ол-ла айтырыглар. Ындыг болбуже кожуун бүрүзүнге баргаш, езулуг-ла амыдыралчы чон мында-дыр деп көрүп тур мен. Ол дээрже эң-не кол чүүл-дүр. Артканын эдип ап болур — деп, В. Ховалыг түңнзэн.

Айдың ондар.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг амыдыралга база ажил-ишке сагып чоруур кол дүрүмнериниң дугайында социал четкилерге үлешкен.

«Шупту чүүл дугайында, хөй эвес үеде, он минута дургузунда чугаалап бээрин билээрге, кижини дораан кичээнгеи мөөңнөп, ханы уткалыг сөстөрүн шилип эгелээр-дир. Чаңчыкпаанда болза, солун формат-тыр. Маңаа бодумнуң амыдыралчы болгаш ажил-ишчи кол дүрүмнеримни илередип чугаалап көрейн. Ындыг чүүлду чугаалаарым ховар, амы-хууда амыдыралым болгаш ажилым дугайында чамдыкта айтыра бээр бооруңарга, ол дугайында чаңгыс кижиниң «Монолог» чугаазы кылдыр дамчыдар деп шиитпирледим»

КИЖИ БОЛУРУ – ЧАЖЫНДАН

Бичии үем өске бичии оолдарны биле дөмей эрткен. Ачам – Товарищай Сарыг-оолович – башкы, авам Вера Ховалыговна – фельдшер-акушер. Ада-иемниң ачызында, бичии үемден тура, шингээди алган эң үнелиг билим дээрге «Күш-ажыл – чедишкенин чаагай чоруктуң үндезини», Төрзүн чуртунга ынакшып болбайн канчаар. Каяа төрүттүнген сен, ол черге ажык-дузалыг болур дээрзин авам үргүлчү чугаалап чораан. Бүгү чүве: харысгалыг болуру, кижилерге, төрзүн черинге, күш-ажылга хамаарылгасы кижиниң чажындан эгелээр. Ийи класс тургаш, эштерим-биле кады ширбиш, мал чөминге ажыглаар бүрүлөр чыгаш, бир дугаар акша-төгери ажилдап алганымны сактыр мен. Дөрт класс тургаш, пилорамага ажилдап турган мен. Мээң уругларым бисти шын кижизидип каан деп чугаалап турар. Бичии турумда ачам меңээ: «Огород-даа сугарып, суглап-даа тургаш, мал одарладып кадарар-даа, чалгаа болба, ажилыңны өске улусче чууй кагба» – дээр чораан. Ачам дыка ат-соруктуг чүүлзүңгени-даа, мактааны-даа, меңээ улуг өөрүшкү болур турган. Авам база дыка улуг ачы-хавыялыг. Кажан авам шыгыгып ажынарга, азы сеткил хөөнү муңгаргай апарга, таарзын-мас турган мен. Ынчангаш школага-даа дөрт-бештерге өөренип турдум.

ЭҢ ЭКИ САКТЫЫШКЫН

Студент чылдарымда шеригге келдирген. Ол база школа-дыр, эрес-дидим чоруктуң школазы. Бичиимден тура ужу-дукчу болур күзелимге, шеригге тургаш, хензиг-даа бол, чоок болганы – шериг эртирип турган үемниң кол сактыышкыны болган. Шериг албан-хүлээлгемни Сахалинге Авиацияның агаар камгалалының (ПВО) техниктиг хандырылга ротазына эрттирдим. Бичиимден тура ужу-дукчу болур күзелим карак шозунуң уржундан болдунмайн барган. Шериг албан ачызында, дөмей-ле, ак-көк дээрге чоокшулаан мен. Пилоттуң кабиназынга ужу-дукчу болуп олурбаан-даа болзумза, дайынчы куштарның байдалы, ужу-дукчуларның

ак-көк дээрге айыыл чок чоруу сенден хамааржыр деп чүүлду медресе билгеним шериг албанының эң эки сактыышкыны болур.

АРЫН-НҮҮРЛҮГ АЖЫЛДААР

«Чалчырааштың чоруу эвээш» деп чечен сөс бар. Чон «Ажылы – хөй, сөзү – эвээш» база дижит. Үргүлчү бо дүрүмнерни сагырын кызып чордум. Кызыл хоорайның мэри тургаш, ховар үнүп турганымны коллегаларым бо-ла шүгүмчүлээр. Шыны-биле чугаалаарга, ол база бичиимден, ада-иемден келген чаңым-дыр. Ол болза меңээ бир дугаар-даа, ийи дугаар-даа эвес, үшкү черге турган. Меңээ чечен сөскүр болуруннан артык кол чүүл дээрге дээп, тудуп болур тодаргай үре-түннел бар деп көрүп, угап медресе билири. Аас-биле ажилдап билиринге база салым-чаяан херек. Бурган меңээ ыңдыг салым-чаяан бербээн хевирлиг. Бир эвес, «Бир-ле чүүлдүң ачызында эвес, а кызып тургаш, чедип шыдаан чүүлүң чүл?» – дээр болза, нарын айтырыг-дыр. Ынчалза-даа мынчаар харылаар мен: «Акша-хөреңги шуут эвээш турда, хөй чүүлду кылыр турган. Хоорай бюджетинге акша-көпөөк үргүлчү чедишпейн турган. Ынчалза-даа бис дилеп турган бис, өске улусту ажилдадып, албадап турган бис. Хоорай – дириг болгаш нарын организм. Коммуналка, оруктар, бок-сак, чаагайжы-дылга, парктар, сесерликтер, айыыл чок чорук, кудумчу чырыктары, транспорт, садиктер, школалар. Арын-нүүрлүг болуп, шынчы ажилдап турганымны тода чугаалап болур мен. Кылып шыдаваан чүүлдер база бар-даа болза, чоргаарла-ныр чүүлдеривис бар. Тыва эки турачыларга тураскаал, Тиелелге шөлү, оруктар, чаагайжыдылга дээш оон-даа өске.

ШУПТУ ЧҮВЕ – БИСТИҢ ХОЛУВУСТА

Бүгү республиканы эргип кезидим. Үш кол сорулга турган. Бирээде, чер бүрүзүндө шупту угланышкыннар-биле байдалды бодум барып четкеш, үнелеп көөрү. Бирги ээлчегде кылыр ажил-

херектерниң орук картазын ооң түннелдери-биле тургускан. Ийде, чер бүрүзүндө эрге-чагырганың хүн бүрүдө болгаш ээлчегден дашкаар кылыр ужуруг сорулгалыг ажил-херзэн чедимчелиг күүседип турарын хынаары. Үште, республиканың чурттакчылары-биле дөрт чугаалажыры. Боду барып четкеш, сиңнигип көрбөс болза, ажил-херектиң байдалдарының, чер-черде улустуң кандыг чурттап турарының дугайында кандыг-даа бижимел отчеттар долузу-биле көргүзүп шыда-вас. «Шуптузу чугула, хензиг херек чок чүүлдер турбас. Регион бодун хандырып шыдаар болурунга, бүгү аргалар болгаш күчү-шыдал республикада бар дээрзинге бүзүрээр мен. Дыка хөй чүүл бистиң боттарывыстан болгаш кызып ажилдаарывыстан хамааржыр, шупту чүве бистиң холувуста. Ындыг-даа болза бистиң хөгжүлдө сайзыралывысты саададып турар чөптүг бергедээшкыннер болгаш кызыгаарлаашкыннарны хүлээп алыр апар. Ол дээрге энергияның чедишпези, транспорт келири-дир. Регионнуң кол бергедээшкыннери, ооң иштинде дотация хандырылгалыг болгаш чединмес чорук оон динчинчип чоруй барган. Ону ажып эртип шыдавас бергедээшкын кылдыр эвес, а кыйгы кылдыр көрүп болур. Сула салдынып болбас.

Тыва ышкаш регионнарда бот-тускайлаң арга-хорга херек. Президент-даа, Россияның Чазаа-даа ону билип турар. Бо угланышкын-биле ажилдары эгелей берген болгаш, улаштыр кылып чорудуп турар. Бистиң улуг чаңгыс чер-чурттуу-вус – Сергей Шойгу кезээде бистиң-биле кады. Ооң дузазы болгаш деткимчези эгээртинмес үнелиг.

Амгы үеде кол чүүл дээрге бистиң күш-шыдалывыска, онзагай чүүлдеривиске, эртемденнерниң база эксперттерниң саналына, чаңгыс чер-чурттууларывыстың саналына даянып тургаш, мурнады шиитпирлээр чугула айтырыгларны шын тургузуп алыры. Бо бүгү кол болгаш өзөк

угланышкыннардан дараазында чүүлду демделексээр-дир мен.

«Даартагы хүнде республика чечектелип сайзыраын дээш, бөгүн чүнү кылдың?» деп айтырыгны хүннүң-не бодунга салгаш, бодунуң болгаш чонунуң баарына бээр харызын албан тывар.

ТӨРЭЭН ТЫВАМ – ЧОРГААРАЛЫМ

Өөм ишти-биле дээди эртемниң өөредилге черин дооскан соонда, танышкан бис. Ол – офтальмолог эмчи. Ажы-төлүвүс юрист эртемниг. Билиг-мергежилниң аайы-биле ажилдап турарлар. Өг-бүлезиниң дугайында чугаалаары топтуг эвес болуру чадавас. Ынчалзажок эп-найыралдыг болгаш быжыг өг-бүлө бис дээрзин тодаргай чугаалап болур мен. Ол дээрге мээң идегелдиг тылым, деткимчем, чөлөңгичим-дир. Ол дээрге меңээ, бүгү Тывам-биле дөмей, сагыш-сеткилди доюлдуруп, херек-чүректи дакпыжады бээр ханы уткалыг сөс-түр.

Ук-дөзүңге, төрзүн черинге сеткилинден чоок харылзаалыг болуру-даа, ада-өгбөвистен дамчып келген төрзүн черивис ышкаш күчү-күштүг чүүл-биле тудуш болуру-даа дыка ханы уткалыг. Бистиң республикавысты онзагай деп санаар болгаш, ооң ук-төөгүзү, кижилери, яңы-бүрү культуралары болгаш чедишкыннери-биле чоргаарланыр мен. Төрүттүнген, өскөн төрзүн черим бо. Төрзүн чуртумнуң күчү-күжүн, энергиязын угаан-сарылым, сеткил-чүрээм-биле билип тур мен!

Р. ДЕМЧИК очулдурган.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Республикага немелде дуза кылдыр келген 1,5 миллиард акшаны кайнаар углап, чарып турганының, турарының дугайында массалыг информация чеп-сектери – радио, телевидение, солун-сеткүүлдер чонга медээлеп, ажык-чарлыг дамчыдып турган-даа болза, чижек кыл-

1,5 МИЛЛИАРД АКШАНЫ ЧӨПТҮГҮГҮЛЭЭН, ШЫН ЧАРААН

дыр чамдык факт-барымдааларны база катап бижири черле артык эвес.

Чижээлээрге, Тываның оруктарының тудуунче ол 1,5 миллиардтан 72 сая акшаны немей углаан. Ол дээрге Владислав Товарищайовичиниң оруктар талазы-биле чогуур федералдыг программа таварыштыр немей камгалап эккелгени 350 сая акшага немежир, ооң кырындан акшаландырышкын болур. Республиканың федералдыг бюджеттен чедип алганы орук тудуунче ниити түңү 746 сая немелде акшаландырышкынның ачызында Би-Хемни Тоора-Хем дужундан кежер көвүрүгнү, Кызыл, Шагаан-Арыг хоорайларже кирер оруктарны тудуп доозар.

Көдээ ажил-агыйже ол буянның 1,5 миллиардтан 125 сая 500 муң акшаны үндүрери көрдүнген. Ооң-биле колхоз-совхозтар дүжүп турар үеде соңгаар чик өртек-биле саттына берген машина-техниканың орнунга күчүлүг «Кировец»

K-735, 730M маркалыг тракторлар болгаш өске-даа көдээ ажил-агыйның дериг-херекселдерин садып алыр.

Социал адырларже база дыка хөй немелде акшаландырышкын көрдүнген. Чижээлээрге, 21,8 сая рубльге контейнерде тургускан тынар кислород станциязын ТР-ниң Кадык камгалал яамызы садып алгаш, республиканың 1 дугаар эмнелгезинде тургускан. Ол станция ам бо хүнде, бүгү делегейде хамчыктыг аарыг корона-вирус ковид-19 чавырылбайн турар үеде, та чеже кижиниң амы-тынын алыр. Ынчангаш ол федералдыг бюджеттен немелде дузаны буянның 1,5 миллиард деп база болур.

Ол хире хөй акшаны Тываже немей үндүрерин чедип алгаш, Тыва Республиканың Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг, ТР-ниң Чазаа болгаш Дээди Хуралы (парламентизи) ооң үлөлгезин кончук чөптүг болгаш

чарыгдалын шын чорудуп турар деп санаар мен.

Хөй ажы-төлдүг найыралдыг өг-бүлөгө уругларын ынак, ынак эвес деп ылгавайн, шуптузун деңге хандырып, өстүрүп, кижизидип чорууру ышкаш чазак-чагырга федералдыг төптөн келген дузаны, республика бюджетин кожуун, хоорай, суму, суур, экономика болгаш социал адырлар аайы-биле ажык-чарлыг чөптүг үлөп болгаш шын чарып турарын черле деткивес аргажок.

Сентябрь 19-та соңгулдалар эрте берген соонда, 2022 чылда болгаш дараазында чылдарда республика бюджетин болгаш федералдыг акшаландырышкынны бо чылын келген немелде 1,5 миллиард рубль акша ышкаш чөптүг үлөп, шын чарып болзувусса, Тыва Республика социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чаа, бөгүндө бедик чадазынче үнүп кээр деп бүгү талазы-биле магадылал бар-дыр.

Мерген КЫРГЫС.

Сергей ШОЙГУ:

«Кымга деңнежип болурун улус билген турар ужурлуг»

Россияның камгала сайыды Сергей Шойгу «Россия-24» телеканалга делгереңгей интервьюну берген. Ооң Тыва дугайында үзүндүзүн солуннуң номчукчуларының кичээнгейинге бараалгаттывыс.

— Сергей Күжүгетович, сибирьжи аажы-чаң деп билишкен бар болгай. Ынчалзажок тыва аажы-чаң база-ла бар. Силерде ол ийиниң кайызы барыл?

— Чүү деп харылаары, кандыг үнелел бээри меңээ берге-дир. Ынчалза-даа ада-иём мени канчаар чаяап каан-дыр, ындыг аажы-чаңныг мен деп бодап чоруур мен. Хамык ужур кижиниң омак-сөөгүнде-даа эвес-тир ийин, хамык ужур чурттап турар черинден хамааржыр боор ийин оң. Мээң чашкы шаам болгаш элээди чылдарым Тывага, Сибирьге эрткен. Изиг биле соок каккылажып турар чер-ле болгай, бирде агаар +50 градус чедир изий-даа бээр, сооганда, -50 градус чедир чыккылады-даа бээр. Ол биске бир-ле анаа чүүл-дүр. Бис маңаа чурттаарынга өөрөнмейн, а ол амыдыралга өзүп, кижизиттирип келген болгай бис. Оон өске амыдыралды сагыштап безин шыдавас-тыр мен. Кара далайның кыдынга көөрдө, маңаа шупту чүүлдер меңээ эргим, чоок болгаш төрзөн. Маңаа даглар ажып, хемнер куду эжиндирип чорууру меңээ солун. Европа кеззэнге бодаарга, маңаа аңнап, балыктаары меңээ солун.

Бир эвес аажы-чаңның дугайында улаштыр чугаалаар чүве болза, чугаажок-ла, ында национал шинчилер бар болбайн аан. Чижээлээрге, чон бүрүзү бот-тускайлаң аштыг-чемниг болур. Кым-бир кижиге чонуп каан зыт чүүден артык эргим, өскезинге өске-бир чүүл. Мен бодаарымга, хамык ужур кандыг улустуң аразында, кандыг хүрээлелде чурттап чоруурундан, агаар-бойдустан хамааржыр хире. Ийи-үш сөс-биле ону тайыл-бырлаары берге-дир ийин. Ол дээрге өң-баазын, эрзэн-шокар чүүл-дүр.

Көрүңер даан, Тыва — эвээш чурт-такчылыг республика-дыр, а делегейде Оскар шаңналын алган фильмнер саныг. А кол рольду Тываның хөгжүм-шии театрының артизи ойнаан «Дерсу Узала» фильм ону алган. Оскар-оолдарның өг-бүлезиниң ат-сураглыг цирк бөлүү, Рушевтерниң кайгамчыктыг өг-бүлези база бар. Моон-биле мен чүзүн-баазын өңнерни, ол аажы-чаңның янзы-бүрү чадаларын көргүзерин оралдаштым. Кыш келди, дыштанылгалар чоокшулап келген. Эр-дагыр оруктап бир чамдыкта чоруп олурар, артында 15 километр арткан, а мурнуңда база бир ол хире бар дээрзин бодап каар сен. Хеп-хенертен мурнуңда интернаттан бажыңынче кара чааскаан чанып бар чоруур чүктээр-сумка чүктээр бичии оолчукту көрүп каар сен. А оң ада-иези малчын коданда. Чугаажок-ла ындыг уруг баш миннир, бодунга бүзүрелдиг кижиге болуп өзүп келир, а эң чугула чүүл — эрге-шөлээлиг, хостуг кижиге болур.

Чижээлээрге, Кызылдың Президентиниң кадет училищезинде уругларны көрүп көрээли, бисте оларны долу эрге-шөлээлиг болдурар арга-шинектер бар. Дыл билири — ол дээрге хосталганың база бир немелде чадазы-дыр. Бодунуң кадыкшылын хайгаарап билири — ол база хосталганың немелде чадазы-дыр, оон-даа өске хөй-хөй чүүлдер бар. Аажы-чаңның дугайында төдүзү-биле силерге чугаалаарым мындыг-дыр.

— Чашкы шаңарда кым болуксап чораан силер?

— Аңгы-аңгы үе-чадада аңгы-аңгы. Эрге-шөлээлиг болурун дыка-ла күзеп чораан мен, ооң ужун бирде чолаачы болуксап-даа чордум, чүге дизе чолаачы машинасын талыгырже башкарып чоруй баар болгай. Чүге дизе хамык чүүл ооң холунда, эргезинде: машинаның үрелиш билбес байдалы, а эң-не кол чүүл — хамыкты көрүп болур аргалыгы. Совет үеде Совтрансавто дээр организация турган, ооң автомашиналары кадагааты чурттарже чоруп турган. Бис база ооң чолаачыларынга база өске-даа салым-чаяанныг кижилерге: спортчуларга, эртемденерге, артистерге, шүлүкчүлерге дөмей болуксап чораан бис.

Чиик атлетикага республиканың чыынды командазының кежигүнү болуп, бедин, узунун шурап чордум. Валерий Харламовту, Оскар-оолдуң цирк бөлүүн магадаар турдум. Олар шыдапканда, бис чоонган бис деп бодаар турдувус. Ынчалза-даа Москвага чурттай бээр мен деп дүш-түлүмде безин чок, ындыг күзеп безин турбаан.

— Чашкы шааның сактыышкыны эң-не өңгүр дээр болгай. Ындыг сактыышкындар силерде бар бе?

— Бар болбайн канчаар. Ада-иём эртежик ажилдап чоруй баргаш, оон орай кежээ кээрлер, сургакчылаашкындан даады үнмөстөр. Ынчангаш мээң сактыышкындарым ооң-биле холбашканы чадавас. Мени тускай уруглар садынга аппарып кааш турган, понедельниктиң эртенинде чедирип кааш, субботаның кежээзинде алыр. Кажан-на ап кээрин ма-наары сагыжымда артып калган. Ылаңгыя кышкы кежээлерде шупту уруглар кымны мурнай ап кээрин манап, соңга баарынга манап олурттар бис.

Ол ышкыш школачы амыдыралым-да экспедициялар-биле холбашкан сактыышкындар артып калган, ынчан боттарывыс безин орта билбейн, дыка хөй чүүлдерге өөренип алган бис. 13-14 хар үези турган мен. Бир катап ажил сезону төнүп турда, аш-чемден чүгле манка биле бир литр шилинде консерва-лаан виноград артып калган. Оон бээр ону-даа, өскезин-даа чип шыдавастан

мен, идээлээним ол хире. Чылыг, чырык сактыышкындар-ла хөй. Бистиң амы-дыралывыс ынчан кайгамчык турган деп бодаар мен. Чашкы шаңда, чалыы үелерде сактыкы дег чүүлдер-ле хөй. Хосталганың агаарын тынып чораан бис деп санап чоруур мен. Күззэн мергежил-висти чедип ап чораан-дыр бис.

— Ам безин ажилыңар ындыг-дыр, сактыр-бодаар чүүлдер-ле хөй.

— Ийет, ол-даа ындыг боор.

— Бис ам Кызылда Президентиниң кадет училищезиниң оран-савазында тур бис. Ону чеди чыл бурунгаар кол командылакчының даалгазы-биле ажиткан. Бо үениң дургузунда кан-дыг-кандыг чедишкындар онзалап демдегелеп болурул?

— Бо үениң дургузунда КПКУ хөлчөк өскөн. Ооң башкылары, удуртукчулары, командирлери шуптузу доктаамал профессионал кадрлар. Бирээзинде ол. Ийи дугаарында, чугаажок-ла, мында тургустунган байдалдар. Шыырак эртем-билиглиг, бүгү талалыг кижизидилгени алган уруглар аңаа өзүп, өөренип, ооң ханаларындан доозуп үнзүн дээш тургустунган байдалдар. Мында 300 оол база 80 уруг өөренип турар. Шаанда биске чаңгыс-даа эштир бассейн, кылы-мал доштуг чуңгу деп чүве турбаан. Бис Енисейниң дожун хардан аштап, октат-тынган чаа чылдың шивижиктеринден клюшкалар кылып алыр турдувус. А бир чамдыывыс спортчу дериг садып алыр хире акша-көпейни чыып шыдап турган. Бодаарымга, ынчан чаңгыс шайба безин 2 рубль 70 көпөөк өртөктүг турган ышкыш чүве ийин. Ынчангаш амгы шаңгың уруг-лары чүү-даа чүвеге муңзавас болурун кижиге күзээр-ле-дир.

Эң-не кол чүүл — төрзөн чуртунга, черинге ынак бедик эртем-билиглиг чаа салгалдың көстүп кээр турары болур, ындыг салгал моон мурнуңда чылдарда база турган болбайн аан. Ону дөзээр, салгаары күзөнчиг.

— Училище ийи доозулданы үн-дүрген, шупту уруглар чурттуң шыырак дээди өөредилге черлеринче, ооң иштинде шериг база, дужаап кирип алганнар дээрзин башкылар чугаалап турдулар.

— Мында билиг бээри хөлчөк бедик, аңаа кижиге өөрүүр-дүр. Федералдыг округ бүрүзүнге ындыг албан чериниң турарының дугайында шиитпирни Россияның Президентизи хүлээп алган. Оларның бирээзиниң Тывага көстүп кел-гени ол. Чуртка ындыг өөредилге черлери хөй болган тудум эки дээрзин билип турар

бис. Ынчангаш бо адырга ам-даа кылыр-тудар ажилывыс-ла хөй.

— Орус географтыг ниитилелдин даргазы база болгай силер, аңаа ай-тырыг. Кандыг ажыдышкындар Тывага кылдынганыл? Моон ам-даа чүнү тып, ажыдып, шинчилеп болурул? Кандыг чажыттарны бо чер камнап чыдарыл?

— Дыка хөй дизимзе частырыг болбас. Харалаан, чамдык чүүлдер эгиттиниң болбас кылдыр читкен-дир. Чиңгис-Хаанның кол шериг баштыңчызы тыва омак-сөөктүг Сүбедейниң дугайында хөйүн билип алыксаар ийик бис. Пор-Бажың дээн чижектиг шивээлерниң артынчылары Тываны дамчыштыр эрткен. Чүү дээш оларны тудуп турганын билип алыры биске чугула. Шинчилет-тинген чүүлдерни чидирбес дээш, бистиң чуртувустуң хамаатылары ону билзин дээш хөйүн бөгүн кылыр ужурлуг бис.

Орус географтыг ниитилелде, Тывада коллегаларның дузазы-биле шаанда-кы бодалымны боттандыраар аргалыг болдум: сөөлгү 250 чылдың дургузунда Урянхай крайның төөгүзүн сиңирген чеди томнуг номну үндүрери. Берлинниң библиотеказындан бар турган мате-риалдарны чыгган, Япониядан болгаш өске чурттардан материалдар тыптып турган. Дыка хөй чүүлдү кылдывыс, ол ажил уланчылыг болуру күзөнчиг. Аңгы-аңгы чылдарның, аңгы-аңгы черлерниң болгаш кижилерниң фото-чуруктары чыгдыгган «Тыва өң чок чуруктарда» деп альбом үндүрериниң дугайында солун төлөвилеп турган. Оон револю-ция бетиниң болгаш соондааның база дайын чылдарының чуруктарын көрүп болур. Ында нояннарның, Тыва ССРЭ-ниң хүрээлелдеринче кирериниң бетинде баштайгы башкылар болгаш эмчилерниң, оон-даа өске болуушкуннарның фото-чуруктары бар.

Дараазында бир төлөвилел: «Тываның кайгамчык кижилериниң амыдыралы» деп номнар бөлүү, ол номчукчуларны республиканың ат-сураглыг төөгүлүг кижилери-биле таныштыраар. Ооң баш-тайгы ному чырыкче үнген, ында шериг баштыңчызы Сүбедейниң, Тываның баштайгы удуртукчузу Салчак Токаның, артист Максим Мунзуктуң болгаш өске-даа кижилерниң дугайында чугаалап турар. Кымга деңнежип болурун улус билген турар ужурлуг.

— Делгереңгей чугаа дээш четтир-дим, Сергей Күжүгетович.

— Силерге база четтирдим.

Артуур ХЕРТЕК ажилдаан.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

САЙЗЫРА-ЛА, КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Мен найысылалывысты 1952 чылда бир дугаар көргөн мен. Ынчан авам, ачам төрөлдеп чорааш, мени эдертип алган. Авамның Көк эмчи дээр думазы 5 чыл аттыг стадионун чанында аажок улуг бажыңга чурттап турган. Ынчан хоорай меңээ дыка улуг көстүр чүве.

База бир төреливисти Дүнзеңмаа дээр. Ол революсчу Оюн Күрсединиң Келик Чамзы дээр чаңгыс огулунуң кадайы. Ооң бажыңы орус хүрээ чанынга турган, аажок улуг бажың.

Кызыл хоорайның Беспалова деп кудумчузунга авамның бир төрели Сирзеңмаа чурттап чораан. Ол Тываның сураглыг садыгжызы, Ленинчи комсомолдун Москвага болган съездизиниң делегады Лилия Хайдып ол. Ол ышкаш Тывага билдингир удуртукчу, журналист чораан Анатолий Серенниң кырган-авазы ол.

Сөөлүнде авам мени Самагалдай-дан Кызылче чааскаандырымны бо-ла чорудар турду. «Ол төрелдеривис кан-дыг чурттап чорлар» — дээш, хой эди, чыжыргана үргүлчү оларга чедирип кээр турдум.

Ажык чарлыг үеден билип кээримге авамның бо төрелдери шупту репрес-

сияга таварышкан улус болду. Оюн Данчай-оол банк даргазы авамның честези. Ооң кадайы-биле авам кады төрзэн алышкылар уруглары.

Он харлыымдан школачыларның часкы, кышкы спартакиадазынга үргүлчү киржип турдум. Бир катап, ынчан 12 хире харлыымда, маргылдаага киржип келгеш, Ленин кудумчузунга ийи каът бажыңны көргөш: «Мен улгадып келгеш, бо бажыңга чурттаар мен» — деп, өөрүмге чугаалаанымны утпас мен. Шынап-ла, 1964 чылда Ким Данзын-оол-биле чуртталгам ол бажыңга эгелзэн. Ам ол бажың Тыва үндезин культура төвүнүн дунда, удавас бузар дээр бажың ол. Ооң чурттакчыларының чамдызын чаа бажыңнарже көжүрүп эгелзэн. Ол Ленин 10 дугаар бажыңның 11 дугаар квартиразынга Тыва Арат Республиканың тургузукчуларының бирээзи Данил Баткарович Данзын-оол чурттап чораан — мээң бээм ол. Д.Б. Данзын-оолдун төөгүзү нарын болгаш солун. Ол 1921 чылда Суг-Бажыңга болган Улуг Хуралдың киржикчизи чораан. Ол ышкаш Кызыл хоорайның бир дугаар тыва чурттакчыларының

бирээзи. Ол 83 хар чедир чурттаан. Бо өг-бүлениң кежигүнү болганымга кезээде чоргаарланып чоруур мен.

1952 чылдан бээр, барык 70 чыл чедир, Кызыл хоорай мээң караамга өскөн, чараш оран болган. Школачы чылдарымда келгенимде, амгы төп почта дужунга улуг кинотеатр турганын сактыр мен. Амгы чараш хөгжүм-шии театрының орнунга улуг ыяш универмаг, Чазак бажыңының орнунга хей ыяш бажыңнар турган, чоорту 4-5 каът бажыңнар туттунуп эгелзэн. 1969 чылдан корреспондент болу бергеш, бо-ла тудугларга ажылдап чораан штукатуржу малярлар, бызаңчыларның кайызындан интервью албадым дээр. Ылаңгыя хөгжүм-шии театрының тудуу, дааранылга фабриказы, ол ышкаш «даштыг хавак» дээр микрорайон база бистиң Радио бажыңы — бо бүгү черлерге үлүг хуум киригенимге, кижичүге чоргаарланмас деп.

Сентябрь 15-те Кызыл хоорай 106 харлаар. Найысылалывыстың төрүттүнгөн хүнүн таварыштыр бүгү кызылчыларга каң дег кадыкшылды, өөрүшкүнү, аас-кежикти күзедим! Хоорайывысты арыг-силиг тудууларга, чонум!

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ,
хоочун журналист.

ХӨЙНУ КАЙГАТКАН МӨГЕ-КАДАЙ

Тыва Арат Республика үезинде эрги Чаа-Хөл суурнуң элзэн ырак черге Мөге-Кадай чурттап турган чүве-дир. Мээң авам, ачамның кожазы чорааннар. Ногаан ажыктарлыг чаражы аажок оран болгай. Ол үеде араттарның мал-маганы көвей, оор-сук деп чүве-даа чок. Аалдар малын кадар-бас-даа, эртен сагаш, одарынче үндүрүптерге, кежээликтей, саар үезинде, аалдарыңга кылаштажып кээрлер. Черге-даа онча-менди хонарлар.

Бир катап кожаларывыстың инектери черге хонган болган. Өөнүң ээзи эртенинде инектерин дилеп чорупкан. Элзэн болганда, ашак инектерин сүрүп алган келгеш: «Бир инек малгашта дүжүп калган-дыр. Уштуп чадаштым» — дээн. Мөге-Кадай-даа шары мойнаандан кылган сыдымын алгаш, ашаа-биле кады чорупкан. Суг кыдыында малгаштан инекти үндүр сөөрткеш, демги сыдымы-биле инекти эптештир шарааш, ооргазынга чүктээш, Мөге-Кадай басыпкан. Кадай кылаштаарга, инектиң бажы бодунуң балдырыңга дээр чораан. «Көрем, ашак, инектиң бажын көдүрүп ал» — дээн. Инектиң бажын көдүрүп алгаш, күжүр ирей тендиңейип чораан.

Бир катап Мөге-Кадай эрги Шагаан-Арыг хоорайның далган дээрбелээр черинге орук аайы-биле келген. Ол далган дээрбелзэн ийи орус ажылдадып башкарып турганнар. Аңаа далган дээрбеледип келген ашактар Мөге-Кадайны танып кааш, ол ийи хамаатыга чугаалааннар. Кадайның күжүн шенеп көөр дээш, орустар ийи шоодайга далганын тырып тургаш ургаш, ол ийи шоодай далганын болгаш ийи сарыг шайны чыпшыр шарааш, мынча деп чугаалаңар дээн: «Бир звес бо ийи шоодай далганын болгаш шайларны херим ажыр октаптар болза, шуптузун бээр бис» — дээн. Тыва ашактар-даа кадайга амырап чугаалааннар. Кадай-даа чүү боор ийи шоодай далганын чүктээш, кылаштап чорупкан. Кадайның соондан ийи орус бажын чайып артып калган.

Валерий КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай.

АМ-ДАА БУРУНГААРЛААРЫН КҮЗЕДИВИС!

Ассоциация дээрге-ле каттыжышкын дээн сөс. Бистиң тыва чон дыка шевер болгаш чечен, аш-чеми-даа аажок чаагай. Тыва быштак, тыва далган, тыва шоколад, тыва конфета дээш черле чүнү чок дээрлел?

Ол бүгүнү дөгередин чыып алгаш, чаңгыс черге шупту шеверлерни каткаш, ажылды кылып эгелезе, дендии эки деп санаар мен. Чаңгыс баш эки, а ийи баш оон-даа эки деп чугаа бар болгай. «Демниг сааскан төве тудуп чиир» деп үлегер домакта дег, демнежиң алгаш ажылдаар болза, эки деп санаар бис.

Арат кижии бүрүзү комбайн, «КамАЗ» деп техника садып ап шыдавас. Ооң орнунга хөлезиге ап алганы дээр. Шаанда МТС деп каттыжышкыннар турган. МТС дээрге машина, трактор станциязы дээни ол-дур ийин. 90 чылдарда кожууннарның МТС ассоциацияларыңга техника садып алыр чээли ашкарлары-даа банкылар бээр турган. Кожуун бүрүзүнге ассоциациялар турган. Ам база катап ассоциацияларны сайзыраткаш, арат-чонну демнештиргеш, улуг каттыжышкынны кылыптар болза эки деп санап турар бис.

Бүдүн республиканың арат ажыл-агыйлыгы 2013 чылда хуралдааш, тускай (МТС каттыжышкын) ассоциацияны ажыдар дугайында шийтирнелер үндүргөн бис. Ук МТС каттыжышкынны 2013 чылдың сентябрь 13-те ажыттывыс. Республиканың араттары мени, даргазы кылдыр сонгаан турган. Амгы үеде чедир ажылдап турар мен. 2013 чылдан 2021 чылга чедир чазак-чагыргадан бистиң каттыжышкынывыска кандыг-даа дуза чок болган.

Чоокта чаа, 2021 чылдың сентябрь 1-де, Тыва Чазакка билдирешиң-чагааны киригенивиске, Кызыл хоорайга МТС (машина, трактор станциязы) ажыдарын деткип эгелзэн. Ынчангаш Тываның Чазанга улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Сергей ДАРЖАА.

СЕҢГИЛЕЦНИҢ КИЧЭЭЛИ

2021 чылдың август 26-да Эрзин кожуунуң төпчүткен ном саңыңга Тываның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы Сайлыкмаа Комбу, Тываның улустуң чогаалчызы Черлиг-оол Куулар аалдап келгеннер. Чогаалчыларның келген кол сорулгазы — «Сеңгилец» чечен-чогаал каттыжышкынының киржикчилеринге кичээлди эрттирип бээр.

Ужуражылганы төпчүткен ном саңының директору Буяна Хайыновна Кур ажыткаш, келген аалчыларга болгаш киржикчилерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Сайлыкмаа Комбу келген киржикчилерге байыр чедиргеш, бүдүн Тывада чечен-чогаал каттыжышкынын тургузар деп сорулга салганын дыңнаткан. «Шыны-биле чугаалаарга, тыва литературавыстың байдалы эки звес, шүлүк болгаш калбак чогаал бижип чоруур чогаалчыларывыс бар-даа болза, аныяк чогаалчыларывыска теория херек, ынчангаш бо мындыг өөрөдигелерни эрттирип эгелзенивис ол» — деп, Сайлыкмаа Салчаковна демдеглээн.

Тываның баштайгы эртемденнери-

ниң бирээзи Лагбуужап Иргит дугайында материалдар чыырыңга Эрзин чону болгаш Мария Шойдун улуг дузазын көргүскенин Сайлыкмаа Салчаковна чугаалааш, Мария Сергеевнага хол белзэн сунган. Бистиң чаңгыс чер-чурттууус Борбай Өлзейниң «Авыралдыг чуртумайны» деп ному чырыкче үнүп келген. Ужуражылга үезинде Борбай Быраатовнага Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүнүн биледин тывыскан.

Улуг чогаалчывыс Черлиг-оол Чашкынмаевич аныяк-өскөнниң болгаш ажы-төлдүн ном номчууру ховартаанын, тыва дылга чугаалавас, чүгле орустаарын хомудап чугаалааш, Эрзинде бо талазы-биле байдалды сонуургап айтырган. Буяна Хайыновна кончуг чидиг айтырыгны салганын демдегеп, кыдыг-кызыгаар кожуунууста безин чаштар орустаар апарганын, бо талазы-биле өг-бүлелер, тыва дыл болгаш чогаал башкылары, нитилел шупту демниг ажылдаарын сүмелеп, байдалдың нарыыдап бар чыдарын сагыжы аарып чугаалаан. Черлиг-оол Чашкынмаевич: «Берге байдалывыс — дылывыс чидер дей берген, дыл ду-

гайында хоойлу шимзэн чок, каш тыва чон-дур бис, дылывысты черле кончуг камнап, кадагалаар болзувусса эки» — деп, арга-сүмезин берген.

Сайлыкмаа Салчаковна «Сеңгилецниң» киржикчилериниң бижзэн чогаалдарын сайгарбышаан, ажыктыг, солун кичээлди эрттирип берген. Сайлыкмаа Салчаковнаның сүмелзени-биле бо чылдың июнь айда Тываның Чогаалчылар эвилелинден Александр Шойн биле Александр Ондар «Сеңгилецниң» ажылын уламчылап, катап дигизип, арга-сүмени берип, төп ном саңыңга ужуражылганы эрттиргенин айтып казын.

Ужуражылганың төнчүзүнде чогаалчылар библиотекега номнарын белекке берген. Библиотека ажылдакчылары чогаалчыларга суй белектерни сөңнзэн.

Ол хүн Тываның ном үндүрер чериниң ажылдакчылары Эрзин кожуун чагыргазының бажыңыңа номнарын саткан. Эрзин чону номнарын хөйү-биле садып алган.

Буяна КУР,
Эрзин кожуунуң төп библиоте-
ка системазының даргазы.

Тыва ЧАА ШИИТПИРЛЕР ДЭЭШ!

Владислав ХОВАЛЫГ

Печатная версия предоставлена кандидату на должность Главы Правительства Республики Тыва Владиславу Тохармичеву. Предварительная проверка материалов опубликована безотлагательно.

Айыыл чок болгаш шынарлыг оруктар

АРГЫЖАРЫНГА ЭПТИГ АПАРГАН

“Айыыл чок болгаш шынарлыг оруктар” деп федералдыг национал телевиделдин акша-хөреңгизи-биле республикага нити хемчээли 40 километр узун дүрттүг автомобиль оруктарын септээр 2021 чылда планнат-тынган. Септелге ажилдарына 1 млрд 80 млн рубль көрдүнгөн. Республика болгаш тус чер чергелиг автомобиль оруктарының септелгезин ол акша-хөреңгизи-биле “Регион болгаш тус чер орук четкизи” телевидел ёзуугаар 2021 чылда чорудуп турар.

Тывада оруктар септелгези республиканың амгы удуртукчузу Владислав Ховалыгның шыңгыы доктаамал кичээлгеинде. Кожууннарны кезип чоруп тургаш, оруктарның байдалын көрүп, тус черлерниң чурттакчыларының болгаш удуртукчуларының санал-оналын дыңнап, септелге эргежок чугула апарган оруктарны септээр болгаш аңаа херек акшаны үндүрүп бээриниң дугайында шиитпирлерни ол хүлээп алган. Чижээлээрге, Шагаан-Арыг хоорайда Совет Тываның 30 чылы, Октябрьская дээш ниитизи-биле 5 кудумчуну, Р-257 автомагистральдан Шагаан-Арыгке кирер 4 километр орукту септээринге 22 миллион рубльди; Чадаана хоорайда Ленин, Комаров, Советская кудумчуларны септээринге 22 миллион 200 муң рубльди үндүрүп берген.

Оруктарда 10 көвүргүнү база септээр. Оларның аразында совет үеден бээр септелгизин көвүргүлөр бар. Ындыг көвүргүлөргө бирээзи Чөөн-Хемчик кожуунунң Бажың-Алаак суурже баар орукта Чадаана хем кежир көвүргү. Бо көвүргүнүң капитал септелгези амгы үеде чоруп турар.

Тываның Баштыңы – Чазааның Даргазының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыгның август 15-те чон-биле дорт эфирге эрттиргени “Ажык чугаа” деп дамчыдылгага оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң айтырыгларын база кижилер көдүрүп турган. Чижээлээрге, Бай-Хаак суурже оруктуң чаартылгазы оожум чоруп турарына хомудалын Таңды кожунунуң чурттакчылары илереткен.

Оруктарның байдалына, септелгезинге хамаарыштыр чурттакчы чоннуң дорт чугаага көдүргөн

айтырыгларын ханы сайгарып, оруктар тудуун болгаш септелгезин айыттырган хуусааларда эки шынарлыг чорудар талазы-биле даалгаларны бо ажил дээш хары-салгалыг удуртукчуларга Владислав Ховалыг берген.

Сөөлгү үеде республикада оруктарның шынарының экижээнин чурттакчы чон, эң ылаңгыя чолаачылар демдегеп турар. Кызыл – Тээли автомобиль оруун септээн соонда, барыын кожууннар биле найысылал Кызыл хоорай аразына машина-балгаттыг аргыжары мурнуку үезинден дүрген болгаш пассажирлер аргыштырылганын айыыл чок апарган деп болур. Бир эвес бо орукка чолаачылар оваарымчалыг чоруур болза, автомобиль озал-ондаа эвээжээр чугаажок.

Кызыл хоорайда машиналар көвүдзүн. Олардан аңгыда, машиналарлыг хөй кижилер найысылалга кожууннардан хүнүнүң-не кээп турар, ыңчангаш хоорай иштинге автомобиль шимчээшкени нарыы-даан. Кызылдың кудумчуларында оруктарга автомобиль шимчээшкенинге таарымчалыг болгаш айыыл чок байдалды тургузары-биле оларны септел, автотранспорт шимчээшкениниң уг-шин башкарап талазы-биле ажилдарны чорудуп турар. Хоорайның иштинге болгаш чамдык микрорайоннарның аразына машиналыг аргыжары элээн эптиг-даа, дүрген-даа апарганын база чолаачылар эскерип турар.

Бо чайын Кызылдың Титов кудумчуда оруктуң септелгезин уламчылап доозуп, Бай-Хаакская кудумчуда оруктуң капитал септелгезин чорудуп, ону ниитизи-биле дөрт дилиндектиг кылдыр калбартып, аай-дедир ийи-ийи дилиндекке шимчээшкенин кылдыр септел, август айда дооскан. Иркутск кудумчуну калбартыр асфальтылап, ону Бай-Хаакская кудумчуке үндүргени төп болгаш мурнуу микрорайоннар аразына автомобиль шимчээшкенинге эптиг апарганын Бай-Хаакская биле Титов кудумчулап чоруур автомашиналар көвүдзүн. Чүге дээрге Ангарск бульварда, Иркутск кудумчуларда, Лопсанчап кудумчунуң үстүү талазында хөй квартиралыг бажыңнарның хууда машиналыг чурттакчылары хоорайның төвү-биле Бай-Хаакская кудумчулап аргыжар апарганын.

Кызыл – Эрзин оруктуң бел-диринден Спутник микрорайон баар орукту тутканы чурттакчыларынга Кызылдың мурнуу микрорайоннары болгаш солагай талакы дачалар аразына аргыжарынга эптиг байдалды тургускан. Олар автомобильдер хөй Магистральная кудумчуну оюп, 75-летия Победы, Бай-Хаакская кудумчулар таварты хоорайның мурнуу микрорайоннарыне болгаш төвүнче дүрген кире берип болур.

Спутник микрорайонче орук-биле чергелештир чадаг кижилер оруун, ооң кыдында сандайларлыг шөлчүгештерни тутканы спортка болгаш күш-культурага ынактарның чадаг-тергелиг азы чадаг селгүүстээриниң оруу апарганын демдегеп каары артык эвес. “Регион болгаш тус чер орук четкизи” телевидел ёзуугаар 2021 чылда Кызыл хоорайның иштиги оруктарын чалдап, оларны асфальт-биле шыпканы Рабочая кудумчуда хөй автомобиль шимчээшкени ынаар чайлып, элээн чийгээн. Амгы үеде безин оларның септелгези чоруп турар ол кудумчуларда машиналар элээн көвүдзүн.

Кызылдың ортузун дургаар шөйлүп чоруткан Рихард Зорге биле Шевченко кудумчуларда септелге ажилдары бо чылын бүрүнү-биле доостур. Полевая, Пролетарская, Беспалов дээш хоорайның ортаагы девискээринде кудумчуларның чурттакчылары Рихард Зорге биле Шевченко кудумчуларга автобустар-биле пассажирлер аргыштырылганын Кызылдың мэриясы организаастаарын манап турарлар. Чүге дээрге олар пассажир автобустарына олурар дээш, Рабочая азы Оюн Күрседи кудумчуларже кылаштажыр ужурга таваржып келгенер.

Найысылал Кызылдың кудумчуларының оруктарының септелгези хоорайның чурттакчыларының амыдыралының байдалы экижиинге ниитизи-биле эки салдарлыг болганын көскү-дүр.

2021 чылда акша-төгерики тускайлап берген оруктарның болгаш көвүргүлөргө септелгези сентябрь айның төнчүзүндө, кандыг-бир чылдагаан-биле орайтай берзе, октябрь-декабрь айларда доостур ужурлуг.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

**2021 чылдың сентябрь 19-та чаңгыс аай
бадылаашкын хүнүндө соңгукчуларның
түр үеде турар черинге бадылаашкын
эрттирер база бадылаан үннерни санаар
соңгулда участогун болгаш ооң дугаарын
доктаадып тургузарының дугайында**

2021 чылдың сентябрь 10 169/907-7

Кызыл хоорай

2021 чылдың сентябрь 19-та эрттирер соңгулдаларга, референдумнарга бадылаашкынны каш хүн дургузунда улаштыр чорудуп турда, бадылаашкынның онзагай чүүлдериниң, бадылаашкынның түңнелдерин доктаадырының дугайында Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының 2021 чылдың июль 1-де үндүргөн № 13/103-8 доктаалы-биле бадылаан Дүрүмнүн 1.1 пунктун удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыгыжының депутаттарының 2021 чылдың сентябрь 19-та томуйлаттыг соңгулдаларын болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының – Баштыңының хуусаа бетинде соңгулдаларын болза, соңгукчуларның түр үеде турар черинге, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Бай-Хаакская кудумчузу, бажың 14 А деп адрессте турар черинге, коронавирустуг халдавырлыг аарыглыг (COVID) (аарыг бергенинге каразыттырып турар) пациентилерге стационарлыг байдалга эмчи дузазы чедирип турар организацияга, бадылаашкын эрттирер база бадылаан үннерни санаар 1 (бир) соңгулда участогун тургузар.

2. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының сески чыгыжының депутаттарының 2021 чылдың сентябрь 19-та томуйлаттыг соңгулдаларын болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының – Баштыңының хуусаа бетинде соңгулдаларын болза, соңгукчуларның түр үеде турар черинге, коронавирустуг халдавырлыг аарыглыг (COVID) (аарыг бергенинге каразыттырып турар) пациентилерге стационарлыг байдалга эмчи дузазы чедирип турар организацияга, бадылаашкын эрттирер база бадылаан үннерни санаары-биле тургусканы айыттыг соңгулда участогунуң дугаарын доктаадыр:

Кызыл хоорай

Участоктуң дугаары	Ады
187	Стационарлыг

3. Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязы, Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының сүмелери ёзуугаар, бадылаашкын хүнүндө соңгулда комиссиязының участогунуң ажилын организаастаар.

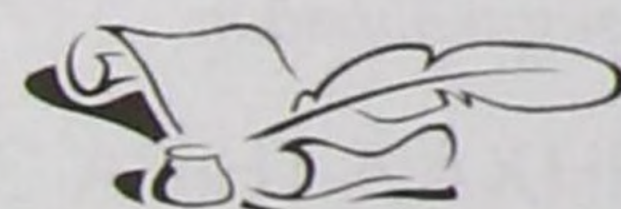
4. Ук доктаалды Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

5. Ук доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарына парлаар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының «Интернет» информастыг телекоммуникация четкизинде албан-ёзузунуң сайтызынга чарлап салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Ш.Х. ООРЖАК.

Чогаал арны

(Төнчүзү. Эгези № 68 "Шында").

• Александр ШОЮН

СЫЛДЫСТАРНЫҢ СЫМЫРАНЫ

(Чурумал)

ДАЙЫНЧЫ ДАҢГЫРАК
Ноябрь 19-туң хүнү. Снегиревка суурнуң чанында харлыг шөлгө Кубань — Кара далайның 31-ги гвардейжи аъттыг полугунуң составы чыскаалыпкан. Ооң оң талазында 4-кү эскадрон дээр апарган тыва эки турачылар турганнар. Полктуң командири тыва эки турачыларга — оларның шериг даңгыракты болгаш дайынчы боо-чепсекти хүлээп алганы-биле байыр чедирген. Дайзын-биле маадырлыг болгаш дидим тулчу деп ыдыктыг даңгыраан эки турачы бүрүзү аңаа берген. Бир дугаарында дайынчы чепсекти хүлээп алган кижиге санитар кыс Багбуужап Иргит болган. Ол дайынчыларны улам сорул киирген.

Полктуң командири, гвардейжи полковник Е.А. Попов эки турачыларга чүве чугаалаан. Ол полктуң дайынчы намдар-төөгүзүңгө доктаап, хамааты дайынчының чылдарында Колчактың, Деникинниң аг-шериглерин канчаар чылча шаап турганын, ам Ада-чурттуң Улуг дайынында ооң маадырлыг, туруштуг, дидим чоруктарын таныштырган.

Тыва эки турачыларның мурнундан улуг лейтенант Монгуш Байыскалан, ефрейтор Саая Соспукай, капитан Түлүш Кечил-оол олар сөс ап чүве чугаалааш, тыва эки турачыларны гвардейжи хүрээлеңге чылы-биле хүлээп алганы, 4-кү эскадроннуң адынга чаагай күзүзүш-киннери дээш өөрүп четтиргенин илереткен: «Тываның дайынчылары дайзын-биле эрес-дидим тулчу дээрзин полктуң командьылары олар бүзүртеккен.

Байырлал полктуң бүгү кезектериниң, оларның аразында тыва дайынчыларның байырлыг марыгы-биле доозулган.

ФРОНТУНУҢ МУРНУКУ ШУГУМУНЧЕ

Боо-чепсекти холга алган соонда, тыва эки турачылар база катап чартык ай иштинде дайынчы белеткелди эрткеннер. Ооң соонда олар 1943 чылдың декабрь 15-те барыын чүкче аъттаныпканнар. Оларның кол сорулгасы — дайзынга билдиртпейн, фронтуң мурнуку шугумче чоокшалаары.

Тыва эки турачылар Бель, Бербеж, Городецк, Любимое, Восход, Боровики суурларны таварааш, Ясная Поляна суурга келгеннер. Аңаа олар чаа 1944 чылды уткааннар. Дайзынны Совет Эвилелиниң девискээринден бүрүнү-биле үндүр ойладыр чылдың үнүп келгени ол. Ынчан Совет Армия немец-фашист эжелекчилерни шынар болгаш сан талазы биле алып турган.

Мында, Тывада ышкаш, чыккылама соок кайда боор, а харын чамдыкта хар-биле аралаштыр чаас безин чаай бээр. Полк Снегиревкадан аъттанарда, чаа шанактарлыг үнген. Сердюки суурга чедир оларны бир катап солаан. Чүге дээрге чамдык черлерде хар чуга, мырыңай хар чок безин черлер таваржыр, ам канчаар, эртер алаар.

1944 чылдың январь 26-да тыва эки турачылар полк-биле кады Селище суурга чедип келген. Суурже полк чаа-ла кирип орда, дээрде бөлүк «Мессершмидтер» деп самолеттар көстүп келген. Совет зениткалар боолуп эгелей бээр, ол немец самолеттар чүктөп чораан бомбаларын дужа-келбиже октапкаш, ынаар-ла барыын чүкче дезипкен.

Суурнуң чоок-кавызында бомба дүшкен черлерден тывылган төгерик оңгарлар-ла хөй. Шыдал чок кижиге ооң дүвүнчө дүжөр болза, дедир үнүп албас хире. Дарызы кончуг. Моон каш-ла километр черде — фронтуң мурнуку шугуму.

Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүндө Ровно-Луцк операциясы база бир кол черни ээлеп турган. Бо операцияны 1-ги Украин фронтуң 13-кү (тываларның кирип турганы) болгаш 60 дугаар армиялары боттандырган.

Дайынчы марш үезинде-ле 31-ги гвардейжи аъттыг полк Деражно суурну хостааш, шавар халдашкынны Клеваның чорудар дужаалды алган. Ол тулчуушкунга шиитпирлиг рольду татар националдыг, капитан Хафиз Ахмеджановка командьлаткан бири эскадрон биле капитан Түлүш Кечил-оолга командьлаткан дөрткү эскадрон ойнаар

ужурлуг турганнар.

Партизан хайгылчыларның медээзи-биле Деражно дайзын хөй танкыларны болгаш артиллерияны мөөңнээ дээрзи билдине берген. «Тыл» тудуп алгаш, бистиң аъттыг шериглеривиске удур дайзын кандыг хемчег алыр деп турарын, хенертен аъттыг шеригниң соугу кылыр деп турарын билир бе дээрзин тодарадыры чугула апарган. Ол сорулга-биле старшина Беляевке баштаткан хайгылчылар биле тыва эки турачылар старшина Чүлдүм, ефрейтор Соспукай, анаа дайынчы Токтук олар база чорупкан. Хайгылчылар Деражно суурже билдиртпейн кире бергеннер. Ында гитлержилер камгалап шугуму кылып, артиллерия, минометтарга от туруштары белеткеп турар болган. Танкылар, куяк-машиналар аай-дедир халыткан турган.

Хайгылчыларның тудуп эккелгени фашистниң өчээни-биле Деражнода немец гарнизоннар чыгып, ында камгалап тудуглар кылып турары билдинген. Дайзынның бүгү байдалын билип алган 31-ги гвардейжи аъттыг полк Деражнога чоокшулап чеде бергеш, бир километр хире черге дайынчы байдалче шилчип алганнар.

БАШТАЙГЫ ТУЛЧУУШКУН

1944 чылдың январь 30-де, таптыг-ла хүндүскүнүң 2 шак 30 минута турда тыва эки турачы эскадрон бир дугаар тулчууш-иг шавар халдашкынны эгелзэннер. Ол хүн чаас-баларлыг хүн болган. Шөлдерде хат сыгырып хадаан: бирде өл хар-даа ура бээр, бирде соок чаашкын-даа куда бээр. Шаап халдаан кезектерге кончуг берге байдалдар тургустунган. Бүт адаанда чер хоюктуланып калган. Чамдык солдаттар чиндинээш малгашка курлак чедир дүжүп-даа тургулаан.

Кадыг-дошкун тулчуушкун эгелзэн. Эки турачы тыва эскадроннуң улуг лейтенант Монгуш Сат командьлаан 3-кү взвод бир дугаарында халдаашкынче кирген.

Гвардейжи улуг лейтенант Монгуш Саттың взводунуң канчаар тулушканын көргөн кижилер мынчаар чугаалаан: «Взвод командири бүгү мага-боду-биле тура халып келгеш: «Взвод! Төрзөн чурт дээш, мээң соом-биле бурунгаар!» деп кыйгы-биле бодунуң үлегер-чижзэн көргүзүп, взводун баштааш, халдаашкынче кирген. Үр болбаанда аңаа дайзынның чакпыыл огу дээпкен. Командир барып ушкан. Ол-ла дораан взводту старшина Түлүш Сундуй баштап кирипкен. Взвод дайзынның бир ийинче шургул киргеш, пулеметтар, автоматтар-биле бүлгүртүп эгелзэн. Ынчан Түлүш Сундуй база аар балыглаткан. Ам взводту улуг сержант Ховалыг Калбак командьлап кирипкен. Тыва гвардейжилер серт-даа дивзэннер. Взвод командири Монгуш Сат аар балыглатса-даа дайын шөлүн ол кагбайн, демисешишаан турган. Дайзынның ийиги огу дидим офицерни өлүр дээпкен».

Гитлержилер Деражнога ызырырын аажок-ла оралдашканнар. Ол сорулга-биле Горынь хемни кежир таарымчалыг чер белеткеп кирипкеннер. Чүге дээрге капитан Ахмеджановтуң дайынчылары көвүрүгнү мурнай ээлеп алгаш, ону мегелеп өрттедип эгелзээр, дайын көвүрүгүлп кежеринден короткан. Фашистер танкыларын каап, хемни чадап сүзүп кежип турда, оларны гвардейжилер кыргып-ла турган. А хемни кежир чер белеткеп турган дайзыннарже артиллерия күштүг одун аядыпкан.

Ол үеде Ахмеджанов биле Кечил-оолдуң эскадроннары кежиге чоокшулап чеде бергеш, мөөңнелген дайзынны боолуп кирипкеннер. Ол тулчуушкунга пулеметчу Оюн Ак-оол онза шылгарып, тывынгыр, эрес-дидим чоруун көргүскен. Ындыг маадырлыг чорукту Оюн Сеңгии база кылган. Ол дайынның ийинге-даа, соонга-даа билдиртпейн чеде бергеш, пулемет-биле оларны кыргый тудуп турган. Оюн Сеңгии тывалардан эң баш-

тай дайынчы Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Кежээликтей 31-ги полк Горынь хемни кешкеш, фашистерни мырыңай суурнуң бодунче чыгай берген. Деражно дээш тулчуушкунга тыва эскадроннуң танкыга удур боо боолаар дайынчылары база шылгараан. Фашистерниң «Тигр» дээр танкыларын старшина Монгуш Топулдуң адыгылары «аңаан». Эжзэргээн дайзын бодунуң хөй күжүн тыва эскадроннуң солагай талазынче октаан. Танкылар арты-биле чадап шериг чоруп орган. Оларны танкылардан үзе кирери негетине берген. Ол даалганы Бүрзекейниң пулеметчулары тергини күүсеткеннер. Гитлержилерниң ийинде бузук бажың иштинден гвардейжилер улуг сержант Дөңгүр-Кызыл биле анаа дайынчы Оюн Түметейниң пулеметтары кыргый шаап эгелзэн. Ынчалза-даа фашист танкылар тура дүшпзэннер. Ынчан Монгуш Топул биле Ооржак Чингир-оол танкыларга удур боолаары-биле эпиг турушту ээлеп алгаш, кедеп чытканнар. Олар «тигрлерниң» өлүмнүг черлерин билир болгаш, доораланып келирин манап шаг болганнар. Танк чоокшулап келирге-даа боолавааннар. Ынчан капитан Кечил-оол безин шыдаваан: «Чүү болду?» деп алгырыпкан. Ооң үнүн адыгылар дыңнап каан ышкаш болган, танкыга удур боолар адып эгелзэн. Танк тура дүшкеш өрттени берген. «Тигр» аңнаарыны саны аятыткан!

Деражно дээш тулчуушкунга пулеметчу Монгуш Шет эрес-дидим тулушкан. Балыглаткаш безин ол тулчуушкун шөлүн кабаан: дайзынның 2 станоктуг пулемедун, 12 фашисти узуткаан.

Баштайгы тулчуушкун үезинде тыва эки турачы эскадроннуң өске-даа дайынчылары дидим, сагынгыр-тыынгыр чоруктарны кылганнар. Сержант Сундуй-оол, дайынчылар Суван-оол, Даваа фашистерниң хоргадаан бажыңыга кедеп чеде бергеш, оларны гранаталар-биле хөмө берип каапканнар. Орта 20 ажыг гитлержилер сөөгүн салганнар.

Тулчуушкунга капитан Кечил-оолдуң дузалакчызы, улуг сержант Түлүш Лама база бодун дидим дайынчы кылдыр көргүскен. Тулчуушкуннуң берге үезинде Ахмеджановтуң дайынчылары ок-чепсекке чединмейн барган. Түлүш Лама ийи хааржак гранаталар сөөртүп алгаш, дайзынның чайык дег октарының адаа-биле үңгөп чорупкан. Гитлержилер ону эскерип кааш, диригге тудуп алыр деп бодааннар. Маадырлыг тыва эр оларны гранаталар-биле хөмө берип каапкаш, Ахмеджановтуң дайынчыларына гранаталарны чедирип берип шыдаан.

Дидим дайынчы Седен-оол Оюн фашист танкыже уткуй үңгөпкен. Аъттыг шериглер тынар безин харык чок ону көрүп турганнар. Удатпаанда Седен-оол биле «тигр» чоокшулап келгеннер. Оон танк эртип бар чорда, Седен-оол хенертен ажит черден көстү хонуп келгеш, ийи гранатаны ооң кырынче улай-улай октагылапкан. Кулак уюк частышкыннар дыңналган. «Тигр» балытлаткан пар ышкаш кигирт дээш шимчевейн барган. Оон үне халышкан фашистерни бистиң автоматчыларывыс хыдып каапканнар.

Седен-оол фашист танкыны узуткааш, кежиге мөөңнөшкен дайзынче артиллерия болгаш миномет оду аядарын дилзэн Ахмеджановтуң дыңнадыын штабка база чогуур үезинде чедирген. Тыва эки турачы эскадроннуң дайынчылары Деражно суур дээш баштайгы тулчуушкунга шупту маадырлыг болгаш дидим чоруктуң үлегер-чижзэн көргүскеннер.

Улуг лейтенант Монгуш Саттан аңгыда, анаа дайынчы Куржепей Оюн дайзынның боо-чепсек тургускан камгалаын билип эккээри-биле даалга алганнар. Олар ук даалгазын күүсеткеш, ийи дугаарында хайгыылдап бар чыткаш, дайынның миназынга таварышкаш, өлгеннер.

Дүнекиниң 3 шак чедип чорда суур

немец-фашист эжелекчилерден бүрүн хостаттыган. Баштайгы тулчуушкуннуң үезинде тыва эки турачы 4-кү эскадрон 60 хире фашистерни узуткаан. 4-кү эскадрондан ийи кижиге өлгөн. Сундуй, Севзэн-оол Түлүш, Калдың Монгуш, Кара-оол (Чөөн-Хемчиктен), Баян-Төгүс, Даржаа Тонгак, От-оол Ооржак, Чамзырың Кыргыс, Шет Монгуш, Бавуу Салчак, Быштак-оол Кыргыс суглар балыглаткан болгаш оларны госпитальдарже чоруткан.

Барык-ла 12 шак дургузунда уламчылаан тулчуушкуннуң түңнелинде ыржым-шыпшың-на апарган. Даң адып келгенде эскадроннар чыскаалыпкан.

— Суурну улуг чидирг чокка эжелеп алганыңар дээш, силерге байыр чедирип тур мен! — деп, балыының шарышкыны агара берген полк командири Попов чугаалаан.

Дайынчыларның үш дакпыр «ураа-зы» эртенги ыржымны үреп, ынаар-ла чаңгыланып турган...

ХА-ДУҢМА,

АРАТ ЧОНУ УТКУП АЛГАН

Шаап халдаан аъттыг шериглерни Ровноже чоокшулап дээш, гитлержилер бүгү күжүн олче углаан турган. Ынчалза-даа Клеваның болгаш Деревянное суурларга дайзынның мөөңежишкенин чылча шапкаш, Ровно-Луцк аразының демир-оруун үзе киргеш, полк гитлержилерни Ровно уунче истеп сүрүп чорупкан.

Тыва эки турачыларның дайынчы херектериниң дугайын Клеваның болгаш Деревянное суурларның хоочун чурттакчылары мынчаар чугаалажырлар: «Совет шериг хептиг, кара-кара шырайларлыг кижилер билдинмес дылга чугаалажып, дидими-биле тулчуп турганын көргөн бис. Олар Клеваның чанынга хөй-хөй дайзыннарны пулеметтар, автоматтар-биле кыргый тудуп каапканнар».

1944 чылдың февраль 1-де тууйбузаводу дээш аар-берге тулчуушкун эгелзэн. Чамдыкта хол-биле сокчур уjurга-даа таварышкылаар. Ол тулчуушкунга чаңгыс метр совет черни тыва эки турачылар боттарының ханы-биле чаалап ап турганнар.

Дайзынның камгалаынче бир дугаарында гвардейжи улуг лейтенант Куулар Тончуттуң взводу ханылап кире берген. Оларны гвардейжи улуг лейтенант Сат Бүрзекейниң пулеметчулары деткип турган. Ол сегиржип алышкыннарга Ховалыг Дөңгүр-Кызыл дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүзүп, фашистерни узуткап турган. Ооң дайынчы эжи Салчак Байыр база эрестиг тулушкан.

Дайзынның оду күштөлип турза-даа, Тончуттуң взводу завод девискээрин хостаарын уламчылавышаан.

— Взвод, атакаже! Бурунгаар! — деп кыйгыргаш, Тончут тура халааш, барып ушкан. Дайзынның пулемет огу ону кыргый дээпкен болган. Эрес-дидим командир төрзөн чурт дээш ынчалдыр амы-тынын берген. Взводту командьлаарын оон ыңай старшина Түлүш Сундуй хүлээп алган...

Тыва эки турачы аъттыг эскадрон Украинаның Деражно, Погорельцы, Сурмичи суурларын болгаш Ровно, Дубно хоорайларын маадырлы-биле немец-фашист эжелекчилерден хостаан.

1944 чылдың март 10-да Совет командьлал чериниң айтышкыны езугаар 31-ги полкка дириг аркан тыва эки турачыларны Ковров хоорайже дедир эгидип чорудупкан. А 1944 чылдың июнь 17-де маадырлыг тыва эки турачыларны төрзөн Тывазы өөрүшкү маңнайлыг, байырлыг байдалга уткуп алган...

Аяс ак-көкдээрде түмөн сылдыстарның чыры ам мырыңай улам чырык көстүп, чивеңейнип чырып тур. Оларның ындыг чивеңзештери: «Тыва эки турачыларның маадырлыг чоруу кажанда-даа утундурбас, кезээде ак-көк дээрге мынчаар чырып, көстүп чоруур» деп, меңээ сымыранып чугаалап турганзыг ышкаш болду.

Тыва энциклопедия

УРЯНХАЙ-ТЫВА ЭНЦИКЛОПЕДИЯНЫ ТУРГУЗАР АЖЫЛГА КИРЖИРИ –
АТ-АЛДАР БОЛГАШ ХАРЫЫСАЛГА

2018 чылда Алдан-Маадыр аттыг Национал музейниң директору Каадыр-оол Бичелдей баштаан «Тывалар делегейи» хөй-ниити организациязы Президент шаңналдарының фондузунун мөөрейинге киришкеш, тиелекчилер санынче кирген. Бо болуушкун «Урянхай – тыва энциклопедия» деп улуг хемчээлдиг төлөвилелди боттандырып эгелээр арганы берген. Ук төлөвилелдиң база бир кол күүседикчилериниң бирээзи Тыва Республиканың Национал архиви болур. Энциклопедияны тургузар улуг ажылга киришкениниң дугайында Тываның Национал архивиниң килдис эргелекчизи Маадыр Куулар «Шын» солунун корреспондентизинге чугалап берген.

– Тыва Республиканың Национал архивинге 2 томнуг Урянхай – тыва энциклопедияны тургузар шак мындыг кайгамчык улуг төлөвилелге киржири дээр-ле улуг ат-алдар болгаш харыысалга-дыр. Эртеме статьязын, бо таварылгада болза энциклопедияже кирер статьяны бижириде, хөй кезинде архивтиң медээлери херек болгай. Архивтиң медээлери янзы-бүрү шинчилел ажылдарының өзээ болур. Эртеме-шинчилел ажылдарының, статьяларның бадыткалын олар тургузуп турар. Хөй-ле авторлар бо энциклопедияга кириер чүүлдеринге чугула херек медээлери дилеп тыварда, бо чылдар дургузунда Тыва Республиканың Национал архивиниң фондузу-биле болгаш документ-саавырлары-биле ажылдап турганнар. Архив бодунун талазындан энциклопедияның шинчилекчилеринге болгаш авторларынга бүгү-ле болдунар аргаларны сүмелеп, бар-ла турган дузазын кадып турган. Темаларның кандызы-даа бар: көдээ ажыл-агый, үлетпүр, чурттаачылыг черлер аттары, Тываның күрүне болгаш политика ажылдакчылары дээш-ле баар.

Тыва Республиканың Национал архивиниң энциклопедияже ажыл-агыйының сайзыралының төөгүзүнүн талазы-биле база үлүг-хуузун кириген шылгараңгай архивчилерниң намдарларының дугайында статьялары, оон ыңай Социалист Күш-ажылдың Маадырларының дугайында чүүлдерни белеткеп би-жээ.

Статьялар-биле ажылдап турда, архив ажыл-агыйының болгаш шылгараңгай архивчилерниң, Социалист Күш-ажылдың Маадырларының төөгүзүнүн талазы-биле медээлери эки хынамчалыг шинчилээри болгаш шынныын хынап көөрү негеттинер. Архивтиң

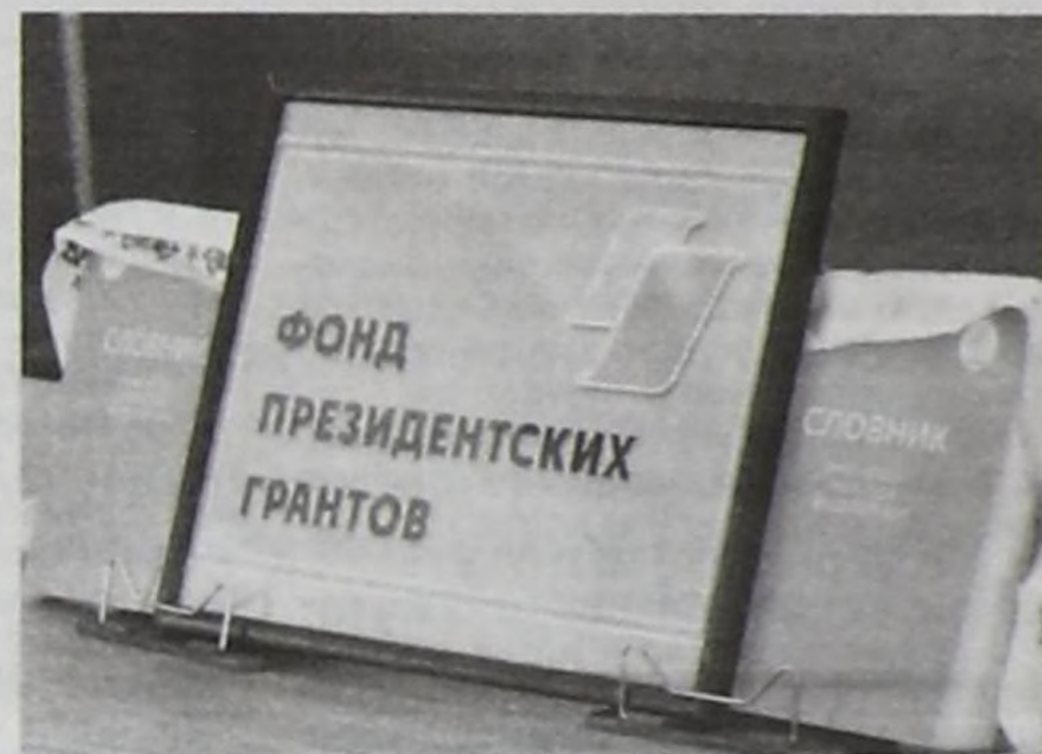

фондузундан дыка-ла хөй чүүлдерни көргөн. Ол дээрже «ТАР-ның Сайыттар чөвүлели», «ТАР-ның Биче Хурал Президиуму», «Тыва улус-революстуг партияның Төп комитети», «Тыва АССР-ниң Сайыттар чөвүлели», «Тыва АССР-ниң Дээди Чөвүлели», «Тыва Республиканың Президентизиниң Чагыргазы болгаш Чазаа», «Тыва Республиканың Чазааның Аппарады», «КПСС Тыва обкому», «Тыва Республиканың архив агентилели», «Тыва Республиканың төп күрүне архив», «Көдээ ажыл-агый яамызы», «Социалист Күш-ажылдың Маадырларының» фотоальбомнары болгаш оон-даа өске.

Ажылды элээн каш чылдар дургузунда чорудуп келген. Бо бүгү күндү, канчаар-даа аажок улуг күштү үндүргөн болбайн канчаар. Энциклопедияже статьялар бижири архивтиң кол ажылы-биле чергелештир чоруп турган. Социалист Күш-ажылдың Маадырларының дугайында бижиригге эвээш эвеш үштү үндүргөн.

Архивче документилер колдуунда бүрүн, четче эвес дужааттыг болуп турар. Четпес медээлери мырыңай бичиилеп аңгы-аңгы үндезиннерден дилеп тывар ужурга таваржып турган. Шылгараңгай архивчилер дугайында медээлери база ынчаар чып турган. Телефон дамчыштыр-даа чугалажыр, чамдыкта бажыңнарынга-даа барып чедип турган.

Бо чылдарның дургузунда Тыва Республиканың Национал архивиниң белеткел ажылдар талазы-биле, Урянхай – тыва энциклопедияның сөс чыындызын белеткеп үндүрериниң талазы-биле ажылдарга, оон бодун белеткээринге чаңгыс-даа хурал-суглаа үзүп көрбээн. Бо бүгү күндү дээш, архивтиң ажылдакчылары олут орбаан, чыдын чытпаан. Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга Тываның болгаш өске-даа регионнарның бүгү эртеме ниитилелиниң ниити күжү-биле мындыг улуг төлөвилелди амыдыралга боттандырды. Ол ТАР-ның 100 чыл оюнга тураскаа-дып бүгү тыва чонга эртеме ниитилелиниң байырымныг белээ болур.

Тыва Республиканың Национал архивиниң Урянхай – тыва энциклопедияның «Архив. Библиотека. Ном үндүрүлгези» бөлүгүнүн талазы-биле бистиң куратору-вус ТГТШИ-ниң эртеме библиотеказының эргелекчизи Надежда Маадыр-ооловна Очурга улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередир-дир бис. Ол ышкаш Урянхай – тыва энциклопедияның бүгү чогаадыкчы коллективинге быжыг кадыкшылды, узун назынны, аас-кежикти, чогаадыкчы чедишкениннерни болгаш чаа эртеме ажыдышкынарны күзедивис.

Чыжыргана СААЯ.

Бис — арыг Тыва дээш бис!

- ☐ Экологтук кижизидилге база өөредилге
- ☐ Чуртталга — коммунал ажыл-агыйының айтырыгларын шийтпирлээри
- ☐ Хамаатыларының кадыкшылы — бистиң келир үевис
- ☐ Дириг амытаннарны камгалаары
- ☐ Долгандыр турар бойдушту кадагалаары
- ☐ Агаар бойдузувусту боктан камгалаары
- ☐ Бүдүрүлгени экологтук болдулары база бойдус курлавырларын камгалаары

Бойдушту камгалааш, чуртталганы кадагалаал!

Сээң үнүң бойдууска херек!

Сээң үнүң Тывага херек!

А.Х. Каң-оол дээш бадыла!

ПЕЧАТНАЯ ПЛОЩАДЬ ПРЕДОСТАВЛЕНА БЕСПЛАТНО

Тывавыстын

арыг бойдузу

дээш шилилгени

кылыылыңар!

Бистиң кандидадывыс

Айлаңмаа Хомушкеевна Каң-оол

Силерге энерел сеткил-биле!

Айдың Сарыглар

2021 чылдың сентябрь 19 – Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының VIII чыыжының депутаттарынче соңгулдалар

Пресс-служба: Представительский отдел в Республике Тыва Депутатского Собрания Российской Федерации. Адрес: 660010, г. Кызыл, ул. Мухоморова, 12. Контакт: Айдын Сарыглар, Председатель фракции «Единая Россия» в Государственной Думе Федерального Собрания Российской Федерации. Контакт: Айдын Сарыглар, Председатель фракции «Единая Россия» в Государственной Думе Федерального Собрания Российской Федерации.

СЕНТЯБРЬ 19 – РФ-ТИҢ КҮРДУМАЗЫНЧЕ СОҢГУЛДА ХҮНҮ

ЧАА ТЫВА ДЭЭШ!

КАРА-САЛ

Эрес Күнзен-оолович

ТЫВА ЛДПР

(Халас үндөзүгө парлаан).

ОПЕРАТИВТИГ БАЙДАЛ НАРЫН

Тыва Республиканың Чазааның сентябрь 13-те ээлчеглиг Аппарат хуралында иштиги херектер сайыды Ю.С. Поляков республикага эрткен неделяда оперативтиг байдалдың дугайында дыңнаткан.

Эрткен 7 хонук дургузунда Тывага 91 кем-херек үүлгедиглери болган. Оларның 67-зин иштиги херектер органнарының ажилдакчылары изии-биле илередип, буруулуг хамаатыларны тудуп хоругдаан.

Аар кем-херек үүлгедиглери эрткен неделяда Кызыл хоорайга оперативтиг байдалды чидиглендирген. Кады ара-галааш, чогушкан уржуунда ийи кижилер өлүрткен, оларның бирээзинге буруулуг кижини тудуп хоругдаан. Беш кижини эттеп-соп, оларның мага-бодун аары-биле кемдеткен. Бо кем-херектерниң үжүнге буруулугларны дүрген илередип тыпкаш, хоругдал черлеринче кириген. Кызыл кожуунга эзириктер содаалашкан түңнелинде, ийи кижилер аар кемдээн, буруулугларны тудуп хоругдаан.

Арага-дары аймаан хоойлуга чөрүштүр чажырып садар чорук-биле демисел уламчылавышаан. Эзиртир суксуннар чажырып садып турган 25 хамаатыны илередип туткан. Оларга хамаарыштыр 29 административтиг протоколдарны тургускан.

Республиканың девискээринге 12 телефонну оорлаан таварылгаларны иштиги херектер органнары бүрүткээн. Оларның бежин телефон эзлериниң боттарының кичээнге чок болган уржуунда оорлаан. Чижээлээрге, телефоннарның бирээзин, ээзи соңгазы ажык машинага кааптарга, «777», «Көпеечка» садыгларга эзлери баартак кырынга телефоннарны салып кааш, садыглап турда, оорлаан.

Комиссионнуг садыглардан, ломбардтардан, социал четкилер дамчыштыр хамаатыларның садып алганы 15 телефонну олардан илередип тыпкаш, хураагаш, эзлеринге эрткен неделяда эгиткен.

Олурган сандайларынга кижилер эт-севин уттупкаш баарга, оларны оорлаан таварылгалар база бар. Кызылдың бажыңнарының бирээзиниң чанында сандайга иштинде документиер болгаш 30 муң рубль бар хол барбазын шак-ла ындыг байдалга оорлаан.

Эрткен неделяда оруктарга 11 автотранспорт озал-ондаа болган. Оларның дөртүгө пассажирлер болгаш чолаачылар амы-тынындан чарылган.

Машинаның чолаачызы мурнунда тракторга чоок болгаш дүрген халдып чорааш, аңаа барып машиназын үстүрген. Чолаачы боду, ооң машиназынга олурган пассажирлер шупту амы-тынындан чарылган. Бо айыыл-халап Улуг-Хем кожуунга болган.

Таңды кожуунга тракторну чолаачызы дүне башкарып шыдавайн баргаш, ону аңдарган. Бо озал-ондакка 2 кижилер амы-тынындан чарылган.

Эрткен неделяда автотранспорт озал-ондаанга ниитизи-биле 7 кижилер өлгөн, 18 кижилер аар кемдээн.

Шаңгыр МОҢГУШ белеткээн.

АЯС ЧУДААН-ООЛ

ЧУРТТАЛГАҢНЫ ЧААРТЫР ДИЗИҢЗЕ, ЧААРТЫКЧЫЗЫ БОЛ! САЛЫМ-ЧОЛУҢ СЭЭҢ ХОЛУҢДА!

Хүндүлүг соңгукчулар!

Төрзөн Тывам төрөл чону! 2021 чылдың сентябрь 19-та Россия Федерациязының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдазынче кээп, мени дээш үнүңерни берип, бадылаарыңарны дилеп тур мен. Силерниң шын шилилгендерден бистиң Төрзөн черивис – Тыва чуртунуң төлөптүг, чырык келир үези, чедишкениң байлак сайзыралы, чөптүг, тайбың чоруу болгаш ынак Тывавыстың чайгаар бүткен чараш бойдузунуң курлавырларын камныг ажыглап, салгалдарывыска камгалап бээривис хамааржыр! Бир эвес мени болгаш бүгү Россияның «Төрзөн чурт» политиктиг партиязын деткип, бадылаптар болзунарза, силерниң бүзүрелиңер шынзыдып, бүгү-ле бар билимни, дуржулгамны, күжүмнү Төрзөн Тывам, тыва чонум дээш, силерниң эргелериңер камгалап, шынчы бараан болурумну азап, даңгыраглап тур мен! Силерниң деткимчеңерге бүзүрөп артым!

Кыска допчу намдары:

1973 чылдың октябрь 29-та Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунунуң Эйлиг-Хем сумузунга төрүттүнгөн. Өг-бүлелиг, 3 ажы-төлдүг.

Эртем-били:

1) Томск хоорайның күрүне университетинге эрге-хоойлу мергежилин чедип алган.

2) Москва хоорайда Россия Федерациязының Президентизиниң чанында улус ажил-агыйының болгаш күрүне албан чериниң «Экономиктиг сайзыралдыг күрүне удуртулгазы» деп өөредилге программалыг Россия академиязын (РАНХиГС) кызыл диплом-биле дооскан. «Тыва Республиканың социал-экономиктиг сайзыралы. Амгы үеде байдалы болгаш келир үеде өзүлдөзи» деп темага магистр камгалалын чедишкенин кылган.

Ажылдап чораан черлери:

1993 чылдан 2016, 2020-2021 чылдарда РФ-тиң Прокуратура органнарынга болгаш Истелге комитетинге ажылдаан. Ол Барыын-Хемчик кожуунга прокурорлап, РФ-тиң Истелге комитетиниң ТР-де салбырынга даргалап, Томск облазының Истелге комитетиниң даргазының оралакчызынга, Кемерово облазынга, Кузбасстың прокуратуразының удуртулгазынга ажылдап турган.

2016 чылдан 2019 чылга чедир ТР-ниң Чазааның Баштыңы – Даргазының эрге-хоойлу органнарының, шериг удуртулгазының, хамааты камгалал талазы-биле оралакчызынга ажылдап, Орук-транспорт, Оттулар чүүл, Энергетика, Эрге-хоойлу яамыларын харылап турган.

Амгы үеде Президентиниң күрүнениң өнчүзүн самчыгдар болгаш чиижең чоруктарга удур политиказын деткиир комитеттин ТР-де регионалдыг хөй-ниити эвилелиниң даргазы.

Хүндүткел-биле, РФ-тиң Күрүне Думазының 8-ки чыыжының депутатынга кандидат Аяс Чудаан-оол.

(Халас үндөзүгө парлаан).

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ 93 ХУУ

Тыва Республиканың Чазааның сентябрь 13-те ээлчеглиг Аппарат хуралына одалга болгаш энергетика сайыды Р. Кажин-оол чылыг-энергетика объектилериниң кышка белеткелиниң дугайында илеткээн.

Республиканың чылыг хереглелин 452 одалга төвү, Кызылдың ЧЭТ хандырып турар. Чылыг четкилериниң ниити узун дурту 313,2 километр. Оларның 6,5 километринге хоолайларны бо чылын солаан, одалга төптөрүндө 12 суугунуң кол дериг-херекселдериниң чаартылга болгаш капитал септелгезин чоруткан.

Республикада 607 хей квартиралыг бажыңнарның 217-зи азы планнаанындан 36 хуузу кышка белениниң паспорттарын алган. Ак-Довурак, Шагаан-Арыг,

Чадаана, Туран хоорайларда, Сарыг-Сеп суурда хей квартиралыг чуртталга бажыңнарының кышка белеткели хожудангай. Бо хоорайларда чаңгыс-даа хей квартиралыг бажың кышка белениниң паспортун эрткен неделяга чедир албаан.

13 кожуунуң чедери берге ырак-узак 30 чурттакчылыг черлерде 125 социал объектилерге дүжүрер хөмүр-дашты садып алырынга болгаш сөөртүп чедиреринге республика бюджетинде 2021 чылда 45 540,1 муң рубль субсидиялар көрдүнгенин, ооң 41 700,1 муң рублин азы 90 хуузу Одалга болгаш энергетика яамызы акшаландырганын Р. Кажин-оол дыңнаткан.

Чедери берге ырак-узак 30 чурттакчылыг черлерде 125 социал объектиге 11 651,2 тонна хөмүр-дашты дүжүргөн азы 76 хуузу.

“Социал хөмүр-даш” телевилел ёзу-гаар хей ажы-төлдүг 3222 өг-бүлени 2021 чылда 3 047 тонна хөмүр-даш-биле хандыраар, 175 өг-бүлениң бирээзи-ле 4,8 кубометр топкактаан ыяшты алып, ниитизи-биле 840 кубометр одаар ыяшты оларга дүжүрүп бээр.

Бо неделяга чедир 158 өг-бүлөгө со-

циал хөмүр-дашты дүжүрүп берген.

Республикага одалга сезону план ёзугаар сентябрь 15-те эгелээр.

Чылыг-энергетика, чуртталга-коммунал, социал адыр болгаш орук ажыл-агыйларының кышка белеткели амгы үеде 93 хуу.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ белеткээн.

Чоннуң бодалдары

ХӨМҮР-ДАШ ӨРТЭЭНДЕН КАМНАЛГА

Күс дүжүп, эртен-кежээлерде сооп эгелээн. Ооң-биле деңге чар-жалажып келир берге айтырыг-ларывысты шиитпирлээр үе чоокшулаан. Одалга сезону эгелээрге, өг-бүлө бүрүзүн одаар хөмүр, ыяш дээн ышкыш кышка белеткел ажылдары дүвүредип эгелээр.

Хөмүр өртээниң аарынга каш чылдар дургузунда чон ылагдап келди. Соок кыш дүжүргө-ле, ында-мында шоодайлап хөмүр саткан саарлыкчылар эңдерлип келир. Ажы-биле чугаалаар болза, хөмүрнү шаандагы дег тонналап садып алып улус санныг. Бөдүүн чон тонналап хөмүр садар мөөңү-биле чок болганындан кыштадыр шоодайлап каан хөмүрнү удур садып, одап кыштап турганы кымга-даа чажыт эвес. Бир шоодай азы 50 кг хөмүрнүң өртээ 250 рубль турду. Эрткен кыжын хоорайның чамдык черлеринге 300 рубльга безин чамдык чижең сайгарлыкчылар садып турган. Мөөңү хөмүр садып алып хары чок, кээргенчиг бөдүүн чон шоодайда каш-даа акша дээрге доң кыжын соокта канчаар боор, садып алып апар.

Бо чылдың сентябрь 2-де ТР-ниң

Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар В. Ховалыг социал четкиде бодунуң хууда арынынга бижээн: «Бөгүн хөмүр өртээн бадырар дугайында шиитпирге ат салдым. Ам хөмүр-даш уургайы 1 тоннаны 2220 рубль 10 көпеекке садар ужурлуг» деп медээзи бүдүн Тывага дыргын тарай берген. Бо сайзыраңгай үеде эки-даа, багай-даа медээлер каш-ла минута дургузунда тарай бээр апарган. Социал четкилерде-даа, кудумчу автобустарында-даа, аңгы-аңгы коллективтерде-даа, өг-бүлелерде-даа хөмүр өртээниң бада бергениниң дугайында чугаалар чоруп турган. Каш чылдар дургузунда ажык хевээр артып турган чидиг айтырыг шиитпирлеттингени ол.

ТР-ниң садыг-саарылга палатаның президентизи Аяс Мөңгө:

— Хөмүрнүң өртээ 1 тоннада 470 хире рубль бада берген. Сайгарлыкчы кижиге болза, ол дыка улуг деткимче-дир. Чүге дээрге Тывада төп одалгалыг садыг-саарылга бажыңнарында, чөмненир черлерде сайгарлыкчылардан аңгыда, ажылдап турар чериниң чылыын боттары хандырынып, хөмүр-даш одап турар сайгарлыкчылар база дыка хей. Чижээлээрге, улуг бүдүрүлгө чери дижик, айда

5 тоннаны одаар болза, бир айда 2500 хире рубль акшаны камнап алып. Ынчап кээрге, чылдың 7 хире айында одаар болза, барык 17, 18 хире муң рубльди камнап алып-дыр бис. Сайгарлыкчы кижиге ол дээрге дыка хей акша-дыр. Ооң-биле ол кижиге электри өртээн-даа төлөп ап болур. Садыг-саарылга баартактарын-даа солуп, чаартып ап болгай. Чижээлээрге, бис хөмүр-даш өртээнден камнап алган акшавыс-биле сайгылгааннарывысты чаартып алып деп планнадымыс.

Оон ыңай, чүгле хөмүр-даш эвес, а электри өртээн база сайгарлыкчыларга 30 хуу бадырыпкан болгай. Ынчангаш сайгарлыкчыларга бараанының өртээн ооң мурнунда турганындан бадырып, чонну өөртүп болур арга бар апарган.

Чүгле соңгулда мурнунда эвес, а ооң соонда-даа шак-ла бо хевээр ажылдаар болза, дыка-ла эки болур ийик.

Мээң бодалым болза, Тывага хөмүр-даш уургайын кылыр болза эки. Ооң 51 хуузу күрүнениң, а арткан 49 хуузу инвесторларның-даа болгай-ла. Чүге 51 хуу? Чүге дээрге хуузу ол хире боорга, хөмүр-даштың өртээн эмин эрттир өстүрбес кылдыр күрүне хыналдага ап болур эргелиг болур. Бо айтырыгны черле

өөренип көөр болза эки деп санаар мен.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чадаана хоорайның 2 дугаар школарының тыва дыл башкызы Айлаң Куулар:

— Бо медээни дыңнааш, аажок өөрдүм. Кыштадыр бажыңга 7 тонна хөмүр одаар бис. Шоодайлап хөмүр садып көрбээн мен. Школага ажылдап хүнзээр болгаш шоодайлап хөмүр садар чайым чок болур. Ынчангаш мөөңү-биле садып алып мен. Эрткен чылын 1 тоннада 3600 рубль-биле 7 тоннаны 25200-биле ап турган болзумза, бо чылын 15540 рубль-биле хөмүр-даш уургайындан бодум хөлгелиг барып садып ап болур-дур мен. Бир звес ынчаар алып болзумза, 10 хире муң рубль камналгалыг болур мен. А менде хууда хөлгө чок болгаш, хөмүр садып-саарып турар бир-ле сайгарлыкчыдан садып алып болзумза, камналгам 10 муңдан арай-ла эвээш болур боор. Дөмей-ле дыка хей акшаны камнап алып-дыр мен — деп чугаалады.

Бүдүн Тывада үстүндө бодалын илереткен респондентилер дег, хөмүр өртээнден кайы хире акша камналгалыг апарын санап олурар улус хей. Хөмүрнү мөөңү-биле садып ап шыдавас өг-бүлелерге 1 шоодай хөмүрнүң өртээн 125 рубль акшага деңгеп кааны база бөдүүн чонга улуг деткимче.

Айдың ОНДАР.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЧЕ КОРДАКЧЫ

ПЕЧАТНАЯ ПЛОЩАДЬ ПРЕДОСТАВЛЕНА БЕСПЛАТНО

ЧОЙГАНА ШИВИТ-ООЛОВНА
СЕДЕН-ООЛ

ҮШ ЫДЫК ЭРТИНЕВИС:
ЧОНУВУС, ЧУРТУВУС, ДЫЛЫВЫС ДЭЭШ!

СЕНТЯБРЬ 19-ТА
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
БАШТЫҢЫНЫҢ-
ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ
ХУУСАА БЕРТИНДЕ СОҢГУЛДАЛАРЫ

2021 ЧЫЛДЫҢ СЕНТЯБРЬ 19-ТА
РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫҢ
КУРҮНЕ ДУМАЗЫНЫҢ 8-КИ
ЧЫЫЖЫНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
СОҢГУЛДАРЫ

ПЕЧАТНАЯ ПЛОЩАДЬ ПРЕДСТАВЛЕНА БЕСПЛАТНО

РОМАН ТАМОЕВ

**ЧЕДИНМЕС БОЛГАШ АЖЫЛ ЧОК
ЧОРУККА УДУР КОММУНИСТИГ СОГУГ!**

**КУРҮНЕ ДУМАЗЫНЧЕ ТЫВА РЕСПУБЛИКАДАН
ДЕПУТАТТЫҢ КАНДИДАДЫ**

ХАМЧЫК ЧАВЫРЛЫП ТУРЗА-ДАА, ЧАМДЫК КОЖУУННАРДА ӨӨСКҮП ТУРАР

Тываның Чазааның Аппарат хуралына республиканың кол санитар эмчизи Людмила Салчак эпидемиологтуг байдалды дыңнаткан: «Республиканың девискээринде бир хонукта ковид хамчыктан аараан улустуң көвүдээнин чүс муң кижиге онааштыр алырга 18,1 хуу апарган. Ынчап кээрге, Россияда 21 дугаар черде келген бис. Аарыг улус көвүдеп турары — 0,23 хуу болган».

Бо көргүзүгү хевээр тургузары чугула дээрзин Л. Салчак демдеглээн. Эрткен неделяда республикага 424 таварылганы илереткен, 8 хуу эвээжээн болуп турар. Аарыг берген улустуң 135-и бичии уруглар.

Хамчыктың тарап, аарыг улустуң сан-түңүнүң хайгааралы-биле алырга, школа назыны четпээн болгаш школары уруглар аразында 15,2 хуу, пенсионер улус аразында 3,8 хуу, эрге-хоойлу структураларының ажилдачыларының аразында 16,3 хуу апарган.

Хамчык ниитизи-биле чавырлып-даа турар болза, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Чеди-Хөл, Мөңгүн-Тайга кожууннарның девискээринде бичии көвүдеп турар байдал бар.

Амгы үеде республикада 493 уруглар өөренип турар 19 класстың аразындан COVID-19 хамчык чыпшыгган 110 таварылганы илереткен.

Сезон аайы-биле ОРВИ болгаш грипп аарыының дугайында Л. Салчак аңгы демдеглээн. ОРВИ болгаш грипп уруглар аразында бичии көвүдеп турар: 3-6 харлыг уруглар аразында 7,9 хуу, а 7-14 харлыг уруглар аразында 33 хуу апарган.

ОРВИ болгаш грипптиң демдектери COVID-19-биле дөмей болганда, ындыг симптомнар көстүп келир болза, школа, садикче уругларны баргыспайн, дораан эмчилээр дээрзин кол санитар эмчи демдеглээн.

Байдалдың бичии чүгээртей бергени-биле холбаштыр, спорт объектилерин залдарын чүгө 50 хуу долдуруп, чыынды командаларның тренировкаларын эрттирип ажилдаарын чөпшээрер болур дээрзин кол санитар эмчи саналдаан.

Малчыннарның «Наадым-2021» байырлалын эрттирер дугайында айтырыгны сайгарып чугаалажып тура, Тываның Баштыңының хүлээлгезин түр үеде күүседип турар В. Ховалыг биле республиканың кол санитар эмчизи Л. Салчак дараазында чүүлге келген.

Хүреш маргылдаазы биле Наадымның байырлыг ёзулалын, көрүкчүлөр чокка, онлайн хевирге эрттирер. Хүрежир мөгелерниң база шаңнадыр малчыннарның ПЦР тестизиниң түңнелин, вакцинация эрттиргенин хынаар.

Рада ДЕМЧИК
белеткээн.

СЕНТЯБРЬ 19 – РФ-тиң Курүне Думазының соңгулда хүнү

«ЧӨПТҮГ РОССИЯ – ШЫН ДЭЭШ»

ЧОНУМ, ЧУРТУМ — ЧОРГААРАЛЫМ!

Улуг-даа бол, бичии-даа бол,
Улус черле чуртум-на дээр.
Тыва кижиге черле ындыг,
Тыны болган чурту кончуг.
Чүге ындыг — билдингир аа,
Чүрээ, ханы, дазылы-даа,
Ыдыктыг-ла төрзөн чери,
Ынчангаштың уттундурбас.
Ак салдыг өгбелеривистин,
Ачамның чурту Ак-Даш болгаш,
Чону ам-даа утпаан боорга,
Чоргаарланып чоруур-дур мен.
"Мөге ачаң Тывавыска
Муң-даа чылда уттундурбас,
Мөңгө адын сактып чор" — деп,
Мөгелер-даа чагыыр чорду.
Хүреш-биле алдары тудуш
Хүндүткелдиг Чадамба Ооржак
Ынак ачам адын сыкпайн,
Ыдык Тывам сайзырадым!

Ренат Чадамбаевич Ооржак «ЧӨПТҮГ РОССИЯ – ШЫН ДЭЭШ» деп социал политиктиг партияның мурнундан Россия Федерациясының Федералдыг Хуралының Курүне Думазының VIII чыыжының депутадынга кордакчы.

Р.Ч. Ооржак 1980 чылдың октябрь 27-де Чөөн-Хемчик районун Чадана хоорайга башкыларның өг-бүлезинге төрүттүнген. Ачазы Чадамба Шожал-Доржуевич Ооржак хостуг хүрешке Россияның алдарлыг тренери, бүдүн чуртталгазын спортка болгаш өг-бүлезинге турскааткан. Ооң өөреникчилери Чечен-оол Монгуш, Артыш Доржу болгаш оон-даа өске ат-алдарлыг спортчулар. Авазы Эмма Очур-ооловна Ооржак — эге класстар башкызы, ажи-төлүңгө чүгө эки чүүлдер бээрин кызып турган. Ол — төлөптиг мөзү-шынарлыг, бедик эртем-билиг башкы. Ада-иениң ийи оглу Москваның дээди өөредилге черлерин дооскан. Ренат — Россияның Улустуң найыралы университетинин экономика факультетин, Ролан — бистиң республиканың баштайгы кино режиссеру, Москваның М.В. Ломоносов аттыг Курүне университетин дооскан.

(Халас үндезинге парлаан).

Михаил Иванович Санчай
Россия Федерациясының
Федералдыг Хуралының Курүне
Думазының депутадына "Россияның
пенсионерлериниң чөптүг чорук
дээш партиясының" мурнундан Тыва
Республиканың чаңгыс мандаттыг
№ 32 соңгулда округунун кандидаты
"Пенсионерлер партиясының" кол, онзагай сорул-
галары:

— күрүнениң бүгү чонунга ажыктыг, чоннуң сонуургалынга херектиг, яды-түреңги чуртталганы узуткаарынче угланган активчи социалдыг политика;

— бедик деңнелдиг эртем-билиг чедип алырынче угланган дээштиг шийтпирлиг хемчеглерни хүлээп алыры. Эртем-билигни күрүне деңнелдиг кол стратегтиг болгаш айыыл-халаптан камгалаар национал айтырыг деп дагын тургузары. Күрүнениң кичээнгейин бүдүрүлгө, көдээ ажил-агыйларының, эмчи база эртемденнер кадрларын көвүдөдир белеткээринче угландыраары;

— чоннуң кадыын камгалаарын, чонну эмнээриниң шынарын бедик деңнелге чедирери;

— берге байдалга таварышкан чонга (кижилерге) социалдыг, материалдыг, моральдыг деткимче, дуза кадары.

— "Пенсионерлер партиясының" кол чүүлү — «Төлөптиг күш-ажыл — Төлөптиг акша-шалың — Төлөптиг пенсия».

— "Пенсионерлер партиясының" социал политиказының туружун деткивишаан, партияның «Социал кодекзин» тургузуп, хүлээп алыры чугула деп күзел-соруу дээш соңгуулунар, чонум! Ол кодекстин кол чүүлү — чоннуң социал эргезин хоойлуга быжыглаары, хоойлу-биле камгалаары. Социал кодекске кижиге бүрүзүнүң төрүттүнгөш, чуртталгазының сөөлгү хүнүңгө чедир эргезин быжыглаар, чоннуң мурнунга күрүнениң харысалгазын быжыглаар.

— Чонга күш-ажыл пенсиязы төлөптиг чуртталганы бээр ужурулуг.

— Партияның база бир чуртталгаже боттандырыксап турар чүүлү — Россияның чонунга пенсияже үнер назынын боттары тодарадып алыр эргени бээри. Пенсияже үнер назынын Пенсия фондузунче чеже акша-шалың киригенин, чонунга кылган эки чүүлдерин, күрүнеге кириген үлө-чоруун барымдаалап тодарадыр.

Партияның дараазында сорулгазы — медицина адырында ажилдакчылар санының чедишпес байдалын узуткаары, эмчилерге төлөптиг акша-шалыңны, эмчилерниң кол кичээнгейи — чонну эмнээринче салдынарын тургузар.

Эмчилерниң чонга бижип берген рецептизинде эмнер-биле, тус черлерни ыл-гавайн, халас хандыраары.

Чон чурту дээш чоргаарланыр ужурулуг — «Мээң чуртумга чурттаканчыг, чуртум дээш чоргаарланып чор мен, чуртумга чону үнелиг!»

Хүндүлүг, ынаныштыг чонум, соңгулдага идепкейлиг кирип, боттарывыстың чуртталгавысты экижидип алырывыс дээш, "Пенсионерлер партиясын" деткиринче кыйгырып тур бис!

(Халас үндезинге парлаан).

Чарлал — Реклама

В Кызыле открылось собственное производство резиновых изделий (резиновых покрытий, ковриков) для обустройства придомовых территорий, входных и лестничных групп, обустройства детских игровых площадок, стадионов, беговых дорожек.

Обращайтесь по телефону 89235512288

ИП Монгуш А.Г. ОГРН 320171900009564

www.kolhozник19.ru
КОЛХОЗНИК
 ВСЕ ДЛЯ СЕНОКОСА
В ПРОДАЖЕ
КАРТОФЕЛЕКОПАЛКИ
ДЛЯ Т-25, МТЗ-82
А ТАКЖЕ ЗАПЧАСТИ
 г. Абанан, ул. Игарская, 5 (р-н "Аян")
 г. Минусинск, ул. Чайковского, 49
8-901-678-9999

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
 Тыва Республиканың
 Информатизация болгаш
 харылзаа яамызы.

Кол редактор
 А.Н. АРАКЧАА.

Редакцияның болгаш
 үндүрүкчүнүн адреси:
 667000. Тыва Республика
 Кызыл хоорай,
 Красноармейская, 100,
 каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ
 ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
 Чарлал килдизи — 2-01-35, 2-18-10
 Менеджер: Е.Э. Иргит. каб. 309
 Солун чыскаакчылары:
 С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак — 2-17-94
 Корректорлар: Ч.Н. Мачык,
 А.А. Лагбы — 2-17-94

Харылзаа, информация тех-
 нологиялары болгаш массалыг
 коммуникациялар адырынга хай-
 гаарал талазы-биле федералдыг
 албаннның Тыва Республика тала-
 зы-биле эргелели «Шын» солунну
 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүт-
 кээ. Херчилелдин дугаары — ПИ
 №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
 парлаан.
 (Индекс: 667000. Тыва Республика,
 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
 ко, 1).

Солунда парлаттынган материал-
 дарның авторларының бодал-
 дары редакцияның туружу-биле
 дүүшпейн барып болур. Айыттынган
 саннары болгаш өске-даа фактыла-
 ры, дыңадылганы дээш авторлар
 боттары харылаар.

Чагыдылга индекси: хуу кижилер-
 ге — П6855, организацияларга —
 П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
 (среда, суббота).
 Номерни парлалгаже дужаганы:
 график езугаар — 21.00, херек кы-
 рында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52
 телефонче долгаар.

2021 ЧЫЛДА "ШЫН"
 СОЛУННУҢ
 ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
 ЧАГЫДАР БОЛЗА,
 ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 960 рубль.

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР
 ЧАГЫДАР БОЛЗА,
 ЧАРТЫК ЧЫЛДА —
 1212,24 рубль.

Тел.: 2-01-35

солуннун сайтызы:

//shyn.ru

электроннуг почтазы:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Тираж: 4000 кезек

Список кандидатов в присяжные заседатели для Чаа-Хольского районного суда Республики Тыва

- Бегзи Саглаш Владимировна
- Ондар Сылдыс-оол Базыр-оолович
- Чамзырын Чодураа Александровна
- Монгуш Чечек Дапааевна
- Хоюган Елена Сергеевна
- Чаш-оол Орлан Сарыг-оолович
- Самбайлык Аян Андреевич
- Дады Чинчи Ивановна
- Очур-оол Аяна Александровна
- Хунай-оол Сергек Валерьевич
- Анай-оол Шолбан Ховалыгович
- Монгуш Оолак Биченекевич
- Монгуш Маруся Олан-ооловна
- Монгуш Хорагай Чингизовна
- Тюлюш Снежана Маадыровна
- Иргит Серенмаа Найдан-ооловна
- Хаваа Айырана Максимовна
- Сундуй Евгений Владимирович
- Долдай-оол Александр Сергеевич
- Дады Саида Донгаковна
- Доржу Наталья Намчыловна
- Хургул-оол Надежда Олеговна
- Докпут Айслана Альбертовна
- Сотпа Азиата Донгаковна
- Бады-Хоо Аяс Владимирович
- Кенден Чейнеш Бюрековна

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Респу-
 блики Тыва поступило заявление от гр. РФ Шойдаа Белек Владимировича о
 предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных
 пунктов — для индивидуального жилищного строительства, расположенного
 по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район,
 с. Ак-Дуруг, ул. Советская, д. 9, общей площадью 900 кв. м. с кадастровым
 № 17:14:0201009:432 (Постановление об утверждении схемы расположения
 земельного участка на кадастровом плане территории от 03.04.2019г. № 180).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данных участков, в течение
 тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать
 письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения
 земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район,
 с. Чаа-Холь, ул. Ленина 8, отдел по земельным и имущественным отношениям
 администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: по окончании 30 дней с даты опубли-
 кования данного извещения.

Администрация муниципального района
 Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

В Администрацию Тоджинского района поступило заявление от граждани-
 на Российской Федерации Зиновьева Александра Сергеевича о предостав-
 лении земельного участка из земель населенных пунктов на праве аренды,
 для индивидуального жилищного строительства, общей площадью 1500
 кв.м., с кадастровым номером 17:11:0501013:237, расположенного по адресу:
 Российская Федерация, Республика Тыва, Тоджинский район, с. Тоора-Хем,
 ул. Енисейская, дом 90 «б».

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубли-
 кования данной информации администрация Тоджинского района принимает
 письменные возражения по данному заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям
 Хомушку Л.А.

Скидка на все издания

ТЫВА МЕДИАГРУПП
 ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ

896 руб
Вместо 1120

Акция действует с 06 по 17
 сентября 2021 года

Подробности акции уточнять
 по адресу: г.Кызыл,
 ул.Красноармейская, д.100,
 каб.309. Тел: 8 (39422) 2-18-10,
 3-39-45

Тываның
 НЫЯКТАРЫ
 Молодежь Тувы

ШЫН

ТУВИНСКАЯ
 ПРАВДА

"СЕТКИЛИМНИҢ ХАНЫЗЫНДАН" — БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Чоок кижилериңерниң, эш-
 өөрүңерниң, коллегаларыңарның
 төрүттүнген хүннерин, юби-
 лейлерин азы байырлалдарын
 таварыштыр ОТР "Тува-24" те-
 леканалга хөгжүмнүг байырны
 чедирип болур силер. Бистиң
 өртектеривис силерни өөртүр.

Силерни 9.00 шактан 18.00 шакка
 чедир (суббота, улуг-хүнде дыш-
 таныр) Кызыл хоорайның Красно-
 армейская кудумчузунда 100 дугаар
 бажында, 309 дугаарлыг кабинетте
 манап тур бис.

E-mail: tyvamedia@bk.ru

8(394)22-2-18-10

сот. 8-923-267-07-49

Бонус кылдыр силерниң байыр
 чедириишкиниңерни Интернет чет-
 кизинге чырыдар бис.